

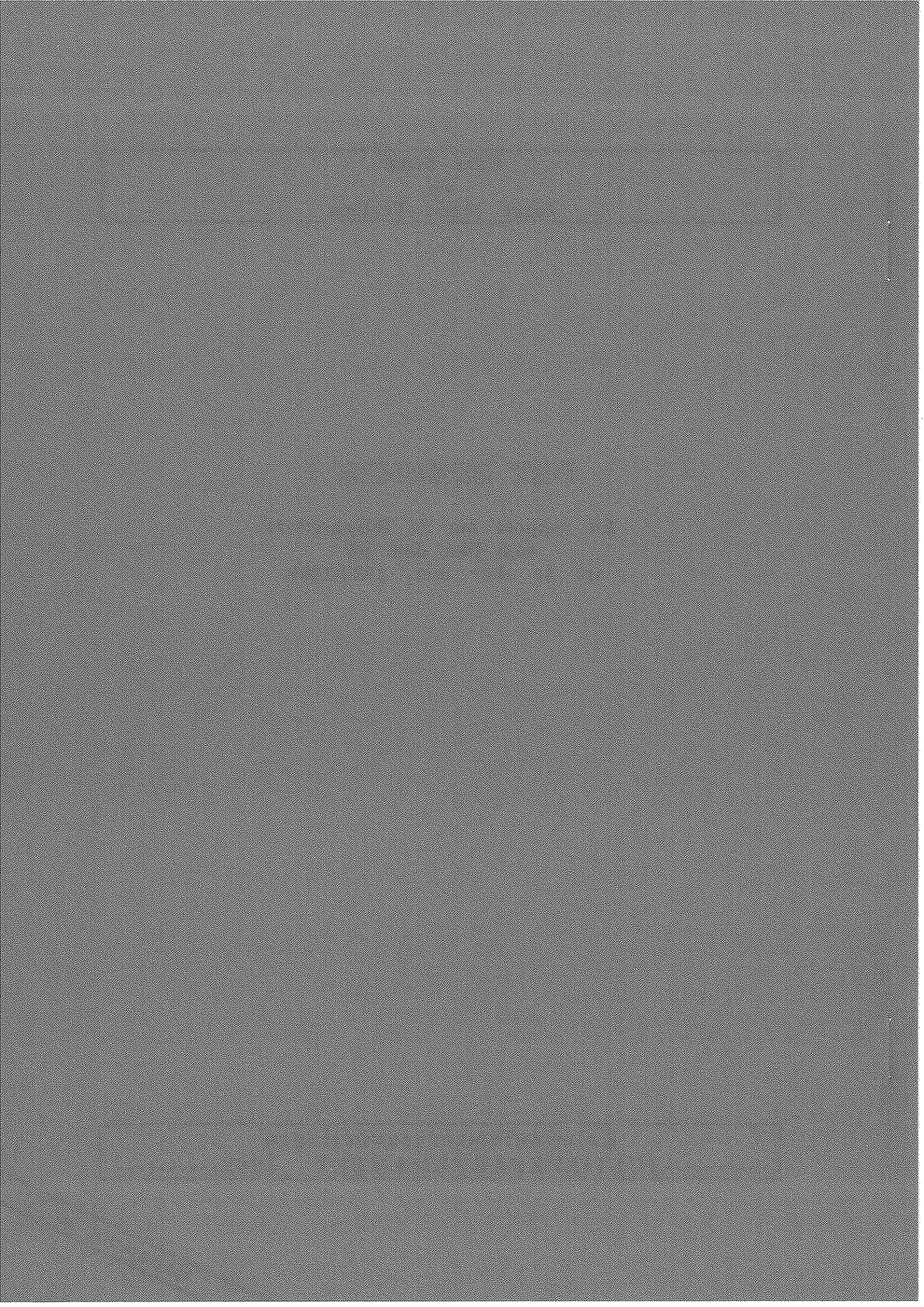
**Kåre Bødal
og
Inger Marie Fridhov**

DET BRENNER !

**En rapport om 31 ildspåsettere
som fikk dom på
tre år eller mer, 1980-1989.**

**Kriminalomsorgsavdelingen
-----JUSTISDEPARTEMENTET 1992-----**

Delrapport nr. 3.

UNDERSØKELSEN AV LANGTIDSDØMTE 1980-1989

Forskerne i Justisdepartementet holder på med en undersøkelse av personer som er dømt til 3 års fengsel eller mer i tiårsperioden 1980-89. Noen av dem er dømt til sikring i tillegg.

Formålet med undersøkelsen er å se nærmere på de forbrytelser som for den enkelte lovbrøyer førte til den første dom på 3 år eller mer i 1980-årene, å kartlegge tidligere lovbrudd og sanksjoner før denne dommen og eventuelle lovbrudd og domfellelser senere. Den enkelte lovbrøyers soningsforhold - hans atferd og de tilbud og restriksjoner som ble ham til del under soningen av langtidsdommen - blir også gransket. Det er behov for å få mer kunnskap om de personer som pådrar seg lang frihetsstraff og om deres utvikling senere - noe som har både kriminologisk og fengselsfaglig interesse.

Samtykke til innhenting og arkivering av opplysninger ble gitt fra Justisdepartementets politiavdeling, Riksadvokaten og Datatilsynet.

Først rekvirerte vi utskrifter for hver enkelt person fra det sentrale strafferegister i Kriminalpolitisen (KRIPOS). Her ligger opplysninger om tidligere lovbrudd, sanksjoner og frihetsberøvelser, om den aktuelle dom som var vårt utgangspunkt, og om eventuelle senere dommer og frihetsberøvelser.

Deretter innhenter vi fullbyrdelsesjournaler eller tilsvarende arkivopplysninger fra de fengsler som mottok de langtidsdømte. Journalene forteller hvordan det går med den innsatte under soningen - om overføring til åpent fengsel eller behandlingsinstitusjon, om frigang og permisjoner, og om eventuelle rømninger eller andre regelbrudd og kanskje lovbrudd. Journalene gir også informasjon om løslatelsesopplegget.

Vi har også tilgang til rettsbøker, bødeutskrifter, personundersøkelser og rettspsykiatriske erklæringer. Disse dokumentene beror i fengslet inntil løslatelsen av den innsatte. Da sendes straffesaksdokumentene med soningsattest tilbake til det politikammer som etterforsket saken, og arkiveres der. Vi anmoder vedkommende politikammer om utlån av de dokumenter vi trenger.

De første straffutskriftene for omkring 1200 personer ble levert fra KRIPOS 9. mars 1990. Ved hjelp av dem kunne vi finne ut hvilket fengsel den domfelte ble sendt til, for deretter å følge hans ferd under frihetsberøvelsen. Men på det tidspunkt var mange av lovbrøyerne ennå ikke løslatt, og enkelte var heller ikke innsatt for soning. Da vi begynte å bearbeide materialet høsten 1991, var det uklart hvor enkelte befant seg, og hvorfra de var løslatt. Dette, og ønsket om å få

en lengst mulig "risikoperiode" med henblikk på etterundersøkelsen, førte til at vi anmodet KRIPOS om ajourførte utskrifter for de samme personene. Derfra fikk vi nye utskrifter 14. februar 1992. Gjennomgåelsen av de nye utskriftene viste at vi oppnådde enda en gevinst, idet noen personer som var dømt på slutten av 1980-tallet, men som ikke befant seg i utskriftene av mars 1990, ble registrert nå.

Vi valgte å inndele lovbrysterne i følgende grupper:

Narkoselgere dømt etter strl. § 162,

Ildspåsettere dømt etter strl. § 148,

Personer dømt for vinningsforbrytelser, derunder eventuelle overtredelser av alkohollovgivningen,

Personer dømt for legemsbeskadigelser og/eller forbrytelser mot den personlige frihet,

Personer dømt for grove ran,

Personer dømt for seksualforbrytelser, og

Personer dømt for drap, drapsforsøk eller uaktsomt drap.

Mange lovbryster har pådratt seg dommen på 3 år eller mer for en rekke forskjellige forbrytelser og forseelser. En ransmann kan for eksempel være dømt for andre voldsforbrytelser og tyverier, og en narkoselger kan også være dømt for andre vinningsforbrytelser og/eller vold. Totalbildet kan av og til være omfattende. Men vi valgte altså denne inndelingen.

Delrapportene som tar for seg de respektive lovbrysterkategoriene, blir publisert etter hvert som de blir ferdige i løpet av 1992/93.

FORORD

I tiårsperioden 1980-1989 ble ca. 1200 personer dømt til 3 års fengsel eller mer i Norge. Som det fremgår av innledningen i denne rapporten, tar vi for oss disse lovbrysterne i en rekke delrapporter for å kaste lys over deres forhistorie, deres soningsforhold og utviklingen etter løslatelsen i den utstrekning vi har opplysninger om dem.

De 31 ildspåsetterne som denne rapporten omfatter, utgjør en liten brøkdel av alle de langtidsdømte. Men gruppen har betydelig interesse, fordi deres lovbrudd medfører fare for store materielle ødeleggelser, og for medmenneskers liv og helse. Hvem er de, hvilke soningsbetingelser får de, og hvordan finner de seg til rette under og etter frihetsberøvelsen? Vi antyder noen svar i denne korte rapporten.

Denne undersøkelsen bygger først og fremst på dokumentgjennomgørelser. Men vi har også intervjuet enkelte av lovbrysterne, og vi takker dem for deres åpenhet og samarbeid.

Spesielt takker vi politiavdelingssjef Steinar Rønning ved Kriminalpolitisen sentralen som flere ganger har etterkommet våre anmodninger om utskrifter fra strafferegistret. Og utskriftene som var utgangspunktet for det videre arbeid, mottok vi alltid innen de tidsfrister som var viktige for oss.

Justisdepartementet
Mars 1992

Kåre Bødal

Inger Marie Fridhov

INNHOLDSFORTEGNELSE:

KAPITTEL 1. DET BRENNER !	S. 3
1.1. Branner og brannstiftelser 1980 - 1989	
1.2. Kilder og metode	
1.3. Om bruk av ord	
1.4. Forklaringsmodeller	
KAPITTEL 2. DE SOM TENDE PÅ	S. 9
2.1. Hvem er ildspåsetterne ?	
2.3. Generelt om sosial bakgrunn og oppvekstvilkår	
2.4. Tidligere lovbrudd, antall og type	
KAPITTEL 3. AKTUELT LOVBRUDD ETTER § 148	S. 17
3.1. Antall branner, materielle ødeleggelser og personskader	
3.2. Motiver og konflikter bak ildspåsettelse	
3.3. Mulige motiver hos de 31 ildspåsetterne	
3.3.1 19 personer som har anstiftet en enkelt brann	
3.3.2. Ildspåsettere med en rekke branner	
3.3.3. Rus, livsstil og mental helse	
3.4. Om sikring og de rettspsykiatriske begrepene	
3.4.1. Sikringsinstituttet	
3.4.2. Rettspsykiatriske begreper	
3.5. Rettspsykiatriske observasjoner og sikringsdommer	
3.5.1. Antall observasjoner	
3.5.2. Antall sikringsdommer	
3.5.3. Tidligere sikringsdommer	
3.6. Varetekt og dom	
KAPITTEL 4. SONINGEN	S. 33
4.1. Hvor sonde de sin dom ?	
4.2. Permisjoner	
4.3. Frigang	
4.4. Behandlingsinstitusjoner ?	
4.5. Soningsavbrudd ?	
4.6. Hvordan utholdt de sin straff ?	
4.7. Regelbrudd og refselsler	
4.8. Generelt om ildspåsetternes innordning i fengslet	
KAPITTEL 5. LØSLATELSESOPPLEGG	S. 39
5.1. Arbeid og bolig	
5.2. Løslatelse på prøve - besto de den ?	
Kort oppsummering	S. 41
English summary	S. 43
Litteratur	S. 45

KAPITTEL 1. DET BRENNER !

1. 1. Branner og brannstiftelser 1980 - 1989.

Knappt noe fenomen skaper så mye uhygge og skrekk som brann - uansett brannårsak. Men spørsmålet om årsak reises like fort som det brenner. Er det en naturlig årsak eller er brannen påsatt ? Følger flere branner på hverandre i samme område, styrkes mistanken om at det er en eller annen som tenner på. Ikke uten grunn økes da folks frykt. Brannstiftelse er et lovbrudd som truer både "liv, legeme og helbred" og materielle verdier.

Kriminalstatistikken presenterer to typer brannstiftelse: Forsettlig og uaktsom. I første fall er det konstatert at brannene er påsatt med vitende og vilje. Rubriseres brannen som uaktsom, går man ikke lenger enn til å hevde at brannen kunne vært unngått dersom det hadde vært utvist større aktsomhet. Konstateres uaktsomhet, anses det likevel så alvorlig at det klassifiseres som lovbrudd og i mange tilfeller reises da tiltale.

Tross bruk av mer stål, glass og betong enn før i tiden, har ikke antall branner i Norge sunket. I 1950 ble det registrert 4782 branner, i 1987 17522. Men den vesentlige stigningen skjedde fra 1950 til 1973 da antallet registrerte branner var oppe i 40419. Deretter har tallet variert mellom 15 og 20000 registrerte branner pr. år.¹ Fra 1985 til 1988 var brannårsaken på landsbasis ukjent i langt over 50 prosent av tilfellene.

Tap av menneskeliv og verdier

Når det virkelig brenner, står det først og fremst om menneskeliv og verdier. I 1986 døde 78 mennesker i brann i Norge. Det vil si 1,64 omkomne pr. 100 000 innbyggere. Av tretten andre sammenliknbare land, var det bare USA og Canada som hadde flere dødsfall i brann det året. På 80-tallet har antall omkomne i brann variert mellom 50 og 78. Sverige og Danmark har litt færre, Finland litt flere omkomne i brann i perioden.

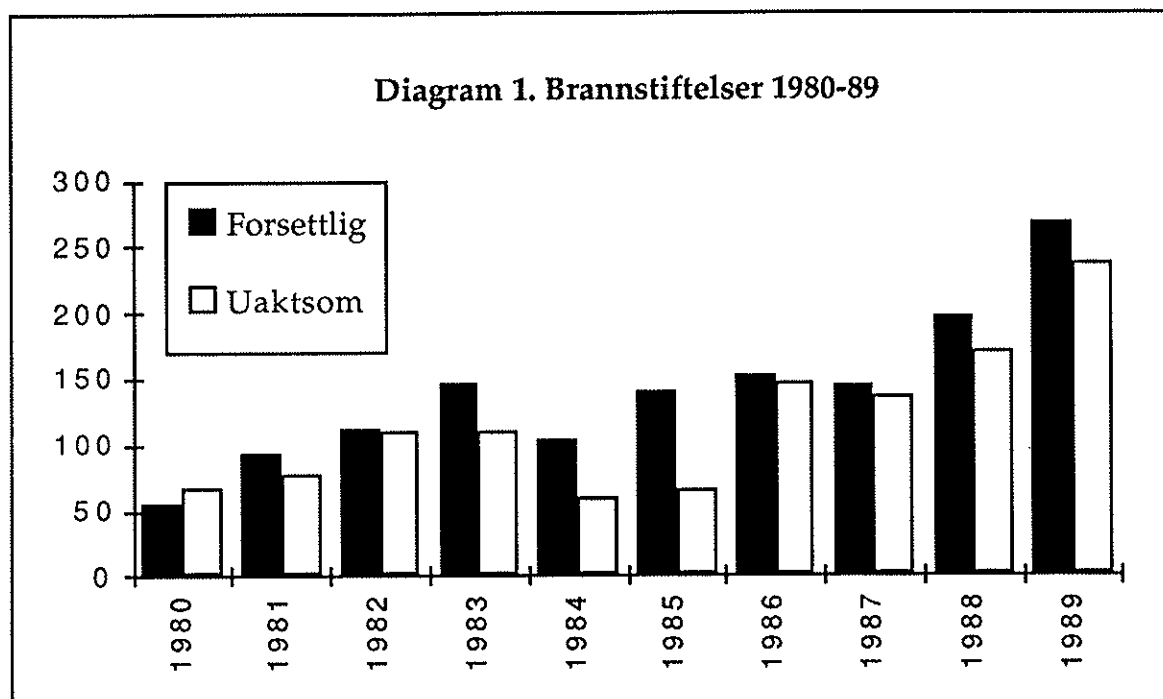
De tall forsikringsselskapene presenterer i forbindelse med brannskade-erstatninger, må sies å være meget høye. I 1989 dreide det seg om innpå 3,3 milliarder kroner, mens det i løpet av hele 80-tallet årlig ble utbetalt mellom 2,1 og 3,5 milliarder kroner i brannskadeerstatninger.² Både når det gjelder antall branner og størrelsen av samlet utbetalt brannskadeerstatning, ligger Norge langt over Danmark og Sverige.

¹ Kilde: Branner i Norge. Statistikk over brann og avbruddsskader, Forsikringsselskapenes Statistiske kontor, Oslo.

² Kilde: Brannstatistikk, Norges forsikringsforbund, Forsikringsavdelingen, Statistisk kontor. 3. Kv. 1991

Brannstiftelser

Mens antallet registrerte branner fra 1980 til 1989 ikke har steget totalt sett, har andel branner som klassifiseres som brannstiftelser, steget vesentlig: Fra 122, derav 67 forsettlige og 55 uaktsomme, i 1980, til 503, derav 267 forsettlige og 236 uaktsomme, i 1989. Det følgende diagram gir et bilde av utviklingen både når det gjelder forsettlige og uaktsomme brannstiftelser.³

Hvorvidt en brannstiftelse regnes som forsettlig eller uaktsom, henger nøye sammen med hva politiets og brannvesenets etterforskning fører til. Uansett følger utviklingen av de to typer, samme spor. Begge stiger jevnt og sterkt. Men det er hele tiden noen flere i kategorien forsettlige enn i kategorien uaktsomme.

De relativt få brannene som blir etterforsket av politiet, gir et misvisende bilde av problemets omfang. Men når så få saker blir etterforsket, er nok en av årsakene et sannsynlig mørketall. Det er grunn til å anta at mange branner som blir påsatt, ikke blir anmeldt eller etterforsket som ildspåsettelse. Oppgjørssjef Jan Egil Kristiansen uttalte på et møte i Delegasjonen for nordisk gjensidig skadeforsikring 12.-14.8. 1990, at man før antok at ca. 15 % av de store brannene var påsatt. Men ildspåsettelse har økt de senere år. Oslo politikammer, brannavsnittet, brukte mye ressurser på å etterforske branner i 1989. Statistikken for 1989 viste at 29 % av de etterforskede brannene i Oslo var påsatt.

Siktelsler

Antall siktede og tiltalte personer i forbindelse med brannstiftelser stiger ikke på langt nær i samme takt som det totale antall registrerte, påsatte branner. Av i alt 122 påsatte branner i 1980 førte 54 til siktelsler. Men bare 14 av dem endte med

³ Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Kriminalstatikk 1989

tiltaler. I 1989 var antallet påsatte branner steget til 503, antall siktelser var 156, mens antall tiltaler var 155. 1988 ble det siktet flere personer hvor brannstiftelsene var forsettlige enn uaktsomme. Men fra og med 1988 steg antallet siktede personer for uaktsomt påsatte branner vesentlig. Dette henger trolig sammen med at også forsikringsselskapene for egen del foretar etterforskning av branner hvor det er reist erstatningskrav. Men totalt sett må antallet siktelser og tiltalte personer sies å være lavt. Mistanken om forsikringssvindler ligger i bunnen av de fleste av uaktsom-sakene. Og grunnen til at så mange siktelser ikke ender med tiltaler, er vanskene med å skaffe fellende bevis - de er jo ofte brent opp.

Antall siktelser mot kvinner i disse sakene er få, men ikke færre enn i andre kriminalitetsformer. I 1980 ble det som sagt reist 54 siktelser. Seks av dem var mot kvinner. Fire for forsettlig og to for uaktsom ildspåsettelse. Hvilken type ildspåsettelse det har vært flest siktelser for, har variert fra år til år. I 1989 var antall siktelser steget til 6 av 78 forsettlige og 16 av 78 uaktsomme ildspåsettelser utført av kvinner.

Hvor mange branner som registreres som påsatt, varierer fra landsdel til landsdel. Uansett er det et fåtall av alle branner som blir registrert som påsatt. Det er bare en liten gruppe av alle brannene som til slutt fastholdes som straffbart forhold, og dermed fører til siktelse og til slutt fellende dom. Enda færre er det som får riktig lange dommer. Fra 1980 til 1989 var det bare 31 personer som fikk tre år eller mer for brannstiftelse. Det er dem denne rapporten handler om.

1.2. Kilder og metode

Når det gjelder kildene og metoden bak denne rapporten, viser vi til den felles orientering vi har gitt foran. Hva kilder angår, vil alle rapportene ha tilgang på de samme. Metodisk sett er de også langt på vei lagt opp etter samme lest.

Vi finner likevel her grunn til å si noe om de spesielle problemene vi har hatt i forbindelse med denne rapporten,

Bortsett fra tre, var alle ildspåsetterne løslatt da vi skrev rapporten. Vårt intervjustoff er derfor ganske sparsomt, men etter vår mening likevel ganske informativt.

De skriftlige kildene: utskrifter fra Strafferegisteret, domspapirer, rettspsykiatriske erklæringer, personundersøkelser og fullbyrdelsesjournaler er de samme for ildspåsetterne som for alle de andre. Vi fikk imidlertid ved slutføringen av denne rapporten siste utskrift fra Strafferegisteret. Dette var for også å kunne si noe om tilbakefall etter en ikke ubetydelig periode fra løslatelse til ny utskrift. Den siste utskriften inneholdt én person som ikke var med i den forrige utskriften som vi har bygget arbeidet på. Dette er en påminnelse om at vi må regne med at det kan være mindre feil i et så stort materiale - enten på grunn av teknisk eller menneskelig svikt - eller begge deler. Dernest betyr det at det er

31 personer som fikk dom på tre år eller mer, for ildspåsettelse i perioden 1980-1989. Ikke 30, som vi først trodde.

1.3. Om bruk av ord

Mennesker som stifter brann, har blitt forskjellig benevnt gjennom tidene. Pyroman er en betegnelse. Kleptomani er en parallell betegnelse for meget aktive tyver. Begge har sin rot i psykiatrien og er nærmest å betrakte som en diagnose. Gjentatte ildspåsettelse av personer som tilsynelatende er drevet av gåtefulle impulser med ubetvingelig driftsmessig styrke, har tradisjonelt vært betegnet som pyromani.

Lars Lidberg og Jan Freese ⁴ skriver at begrepet pyromani bør reserveres for personer som er særlig opptatt av ideer og atferd som er knyttet til ildspåsettelse. De viser til en deskriptiv definisjon i en håndbok for psykiatrisk diagnostikk, utgitt i USA i 1980: Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders, 3. opplag. Ifølge den skal følgende kriterier være oppfylt for å stille diagnosen pyromani:

- a. Gjentatte impulsgjennombrudd med ildspåsettelse.
- b. Økt indre spenning før brannen, dvs. en økende indre følelse av spenning, uro og angst.
- c. Spenningsreduksjon i forbindelse med brannen, dvs. en opplevelse av tilfredshet, avspenning, nytelse eller andre, liknende følelser.
- d. Intet formål med brannen, f. eks. ikke noen økonomisk vinning.

Lidberg og Freese skriver at manglende evne til å motstå impulsen til ildspåsettelse, er vesentlig for diagnosen pyromani. Men de skriver også at mange ildspåsettere med et tydelig økonomisk motiv, ofte røper psykiske avvik - at de er "psykisk stöörda", men altså ikke pyromane.

Med bakgrunn i rettsbøkene og de rettspsykiatriske erklæringene, er det trolig få av de 31 brannstifterne vi har i vårt materiale som kan sies å kunne gå inn under denne betegnelsen. Kanskje er det bare seks som alle satte på en serie branner, fra 13 til 38, hvor det virket som om brannen i seg selv var et mål. Ikke et middel til å oppnå noe annet.

Diagnosen pyroman er i seg selv en beskrivelse av gjerningsmannen, mer enn av gjerningen. Betegnelsen brannstifter er en annen, mye brukt benevnelse som refererer seg både til personen og til den lovstridige handlingen. Men den betegnelsen kan også nære unødige dramatiske assosiasjoner. Vi har derfor valgt å bruke en tredje betegnelse: ildspåsetter, på alle. Denne knytter seg også til gjerningen mer enn til gjerningsmannen. Det er den mest nøytrale og presist beskrivende av dem. Den dekker godt den type lovbrudd som er begått. Den er også i overensstemmelse med betegnelsen som brukes i Kriminalstatistikken.

---

⁴ Lidberg, L og Freese, J: Rätt och psykiatri, Stockholm 1985

Mange ville sette likhetstegn mellom "ildspåsetter" og brannstifter, eller bare se en gradforskjell. Men man kan si at om en ildspåsettelse fører til en større brann, blir lovbrøyteren brannstifter, uansett.

1.4. Forklaringsmodeller

Om å forklare det uforklarlige.

Det finnes mange teorier om årsaker til kriminalitet, generelt sett. Disse teoriene har beveget seg langs to hovedlinjer. Den ene leter etter årsaken til og forklaringen på den kriminelle adferd i og ved mennesket selv, gjerningsmannen. Den andre leter etter forklaringer og årsaker i samfunnet og samfunnsstrukturen. Sett over tid, er det årsaker i og ved mennesket som har dominert, uansett lovbrudd. Likevel var det forklaringer på samfunnsnivå som dominerte både kriminologi og sosiologisk teori i etterkrigstiden og langt inn på 70-tallet. Få vil i dag hevde at det er et enten eller. De fleste vil si at årsakene til kriminalitet er å finne både på individ- og på samfunnsnivå. Et godt eksempel er narkotikasmugling og salg. På spørsmålet om årsaken til at folk driver med slikt, vil mange finne svaret både i egenskaper ved personen og hans oppvekstvilkår men også i samfunnsforholdene slik de er i dag.

Det er ikke slik når det gjelder brannstiftelser og brannstiftere. I aktuell litteratur om dette fenomenet, letes det etter forklaringer og årsaker **utelukkende** i trekk og defekter ved personen selv, gjerningsmannen. Psykisk, fysisk, intellektuelt og sosialt. Selv ikke i forbindelse med saker som åpenbart har med forsikringssvindler å gjøre, reises spørsmålet om brannstiftelsen også kan forklares med utgangspunkt i samfunnsforhold. I disse sakene kunne en jo langt på vei anvende samme forklaringsmodeller som ved vinningskriminalitet og moderne økonomisk kriminalitet, eller i det minste ta utgangspunkt i disse. Og ettersom mennesker kommer til skade og menneskeliv i noen tilfeller går tapt, ville det være nærliggende å vurdere brannstiftelsessaker også i lys av teoriene om voldskriminalitet generelt. Både når det gjelder vinnings- og voldskriminalitet letes det etter årsaker både på individ- og samfunnsnivå.

En årsak til at trekk ved gjerningsmannen i tilfellene med brannstiftelsene er så sterkt fokusert, er kanskje selve lovbruddets metode: Ildspåsettelsen. Brann har alltid vært betraktet som noe gruoppvekkende og samtidig dramatisk tiltrekkende. Fordi det også har vært ansett som noe uforklarlig og irrasjonelt, ofte med uoverskuelige, farlige følger, har det i svært mange tilfeller blitt stilt krav om at gjerningsmannen skulle underkastes judisiell observasjon. Dermed har brannstiftelser og brannstiftere blitt **rettsmedisinernes bord** - ikke kriminologers, samfunnsviteres og juristers. Som en følge av det har forklaringsmodeller med utgangspunkt i gjerningsmannens person og miljø, blitt tilnærmet enerådende.

I Svensk litteratur om emnet er psykiateren Bo Gerles doktorarbeid⁵ fra 1943 et viktig bidrag. Han kritiserer en av sine forskerforgjengere og sier: "Teorierna äro

---

⁵ Gerle, Bo: Mordbrännare, Lund 1943

uppställda för att dölja att man intet vet." Gerle legger hovedvekten på brannstifternes intellektuelle og psykiske utrustning. Han finner bemerkelsesverdig mange med ytterst dårlig intellektuell utrustning, selv blant forsikringssvindlerne.⁶ Dette er imidlertid et synspunkt han modererer noe i en senere artikkel om emnet.⁷ Hva han ikke revurderer, er egne funn av svært mange med tunge psykiatriske diagnoser. Med utgangspunkt i sine observasjoner, ønsker han å avmystifisere brannstifterne og gjøre dem til gjenstand for opplæring og behandling - ikke utstøtelse. Han er slik sett en klassisk representant for tilhengerne av behandlingssideologien.

I Norsk etterkrigstid er det sparsomt med artikler om ildspåsettere. Kriminalsjef Reidar Sveen skrev ⁸ en artikkel "Ildspåsettelse og seksualitet" og Augusta Rasmussen ⁹ "Om sinnssyke ildspåsettere". Bortsett fra disse to, er det i nyere tid vesentlig B. Grünfeld og K. Noreik, begge psykiatere, med omfattende erfaring som rettspsykiatriske sakkyndige, som har befattet seg med emnet.¹⁰ Som andre rettspsykiatere, leter de etter og finner forklaringer og årsaker til brannstiftelsene i gjerningsmannens oppvekst, utrustning og livssituasjon. De tar imidlertid avstand fra en gammel seiglivet teori om at ildspåsettelsen skulle være et substitutt for normal seksuell tilfredsstillelse. Dette finner Grünfeld og Nordeik meget sjelden holdepunkter for i sine undersøkelser om siktede og tiltalte brannstiftere i Oslo fra 1970 til 1979. Heller ikke blant rettspsykiatrisk undersøkte brannstifere fra 1980 til 1987.

Med de kildene vi har til rådighet, er målet i denne omgang å gi et deskriptivt bilde av ildspåsetternes kriminelle fortid, hva rettspsykiaterne og rettsdokumentene sier om omstendigheter og motiv for handlingene, og hva fullbyrdelsesjournaler sier om hvordan soningen forløper.

---

⁶ Ibid.

⁷ Gerle, Bo: Till frågan om mordbrännares samhällfarlighet - efterundersökning av ett rättspsykiatrisk material, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1958

⁸ Sveen, Reidar: Ildspåsettelse og seksualitet, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1945

⁹ Rasmussen, Augusta: Om sinnssyke ildspåsettere, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1966

¹⁰ Grünfeld, B og Noreik, K: Rettspsykiatrisk undersøkte brannstiftere. Tidsskrift for Norsk Lægeforening, nr.14, 1990, og Brannstiftere, En psykiatrisk-epidemiologisk undersøkelse, i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1984

KAPITTEL 2. DE SOM TENDE PÅ

Vårt utvalg på 31 personer, er alle dømt etter § 148 i straffeloven, som har denne ordlyd:

Den som volder ildebrann, sammenstyrtning, sprengning, oversvømmelse, sjøskade, jernbaneulykke eller luftfartsulykke hvorved tap at menneskeliv eller utstrakt ødelæggelse av fremmed eiendom lett kan forårsakes, eller som medvirker hertil, straffes med fengsel fra 2 år inntil 21 år, men ikke under 5 år såfremt noen på grunn av forbrytelsen omkommer eller får betydelig skade på legeme eller helbred. Forsøg kan straffes lige med fullbyrdet Forbrydelse.

Det som kjennetegner de 31 lovbrysterne, er at de alle er dømt for ildspåsettelse men ikke for sprengning - bortsett fra én av de 31 som i tillegg til ildspåsettelse foretok en sprengning et annet sted og på en annen dato.

Det var to personer til, som på 80-tallet ble dømt etter § 148 til tre år eller mer. Men de ble dømt for sprengning. Den ene av dem ble også dømt for ildspåsettelse, men sprengningen var den alvorligste forbrytelsen. I begge tilfeller resulterte sprengningene i alvorlige personskader, og en kvinne ble drept.

Kriminalstatistikken deler som nevnt, brannstiftelsene i to grupper: De forsettlige og de uaktsomme, naturlig nok uten å reflektere noen dypere forståelse av selve ildspåsettelsene. Går en videre og prøver å forstå ildspåsetternes beveggrunner, er det lett å forstå at brannstiftelser tradisjonelt også har vært delt inn i to andre hovedgrupper: De rasjonelle og de irrasjonelle. I en del tilfeller vil det være sammenfall mellom de forsettlige og de rasjonelle. I andre tilfeller vil det være omvendt. I forbindelse med de irrasjonelle, er det ikke mulig å finne noen mulig fornuftig grunn til ildspåsettelsen hos gjerningsmannen. De rasjonelle derimot, er de som har et såkalt alminnelig, forståelig motiv. Ildspåsettelse av denne type forekommer som nevnt, antakelig ofte, i forbindelse med forsikringssvindel. Den vil da gjerne bli oppfattet som en uaktsom ildspåsettelse. Men ikke bare. Det kommer helt an på hvordan vi definerer hva et "forståelig motiv" er. Og derom strides de lærde. Er hevn f.eks. rasjonelt forståelig? Er et "rop om hjelp" rasjonelt forståelig?

Økonomisk vinning er regnet for å være et rasjonelt forståelig motiv, om enn forkastelig. Forsikringssvindel med ildspåsettelse som redskap, vil i så fall bli regnet som "rasjonelt forståelig". Men slik svindel fører ikke så ofte til fare for tap av menneskeliv eller fremmed eiendom. Det går stort sett ut over egen eiendom, og lovbrysterer sørger som regel for at andre mennesker ikke kommer i fare. Forbrytelsen rammes derfor bare i få tilfeller av § 148 i straffelovens kapittel om almenfarlige forbrytelser, den såkalte mordbrannparagrafen.

2.1. Hvem er ildspåsetterne ?

Hvordan vårt utvalg er fordelt med hensyn til forsettlighet og uaktsomhet, har vi allerede redegjort for. Når det gjelder rasjonalitet og irrasjonalitet, vil vi komme tilbake til dette under avsnittet om motiver. Først skal vi redegjøre for noen ytre, sosiale kjennetegn.

Kjønn og nasjonalitet

Som ved alle andre former for lovbrudd, er flertallet menn. I denne lovbrystergruppen er også alle nordmenn. Vi ser da bort fra én mann som er dansk. Bare tre kvinner er med i utvalget. Alle tre er norske og alle var hardt belastede rusmiddelbrukere da de begikk sine lovbrudd i forhold til § 148. De var henholdsvis 26, 28 og 38 år gamle.

Alder

Med hensyn til alder, skiller ildspåsetterne seg heller ikke på noen måte fra fangebefolkningen for øvrig.

Tab. 1. Alder

År	<19	20-25	26-30	31-35	36-40	41-50	51-60
Antall	1	7	12	7	1	1	2

Som vi ser, er de aller fleste mellom 20 og 35 år, med et tyngdepunkt i aldersgruppen 26- 30 år. Både fagfolk og andre har lenge hatt den overbevisning at norske fanger stort sett har vært unge, og til dels svært unge mennesker. Dette var korrekt i 1970-årene. Men av mange grunner har fangenes alderssammensetning endret seg vesentlig i løpet av 80-tallet. Dette ble i 1991 dokumentert i en undersøkelse om fangenes sosiale bakgrunn og skolebakgrunn,¹¹ hvor det klart gikk frem at det aldersmessige tyngdepunkt blant fangene lå rundt 30 år. Ildspåsetterne faller helt in i dette bildet.

Men mens inntrykket av at fanger generelt har vært yngre enn de i realiteten er, har samtidig mange dannet seg et bilde av at brannstiftere har vært eldre. Det kan muligens henge sammen med mediefokuseringen på noen, men meget få, seriepåsettelse hvor gjerningsmannen var godt voksen. Vårt materiale dokumenterer at ildspåsetterne aldersmessig er som fanger flest.

For 6 personer er dommen for brannstiftelsen den første sanksjonen de har pådradd seg. Bortsett fra en 20-åring, er alle disse førstegangsdømte mellom 27 og 34 år. Men mange (60 %) av de andre som hadde én eller flere tidligere sanksjoner, startet sin kriminelle løpebane tidlig, idet de ikke var fylt 20 da de første gang fikk en dom eller sak overført til barnevernet. Tre personer var 20 år. Deres kriminelle fortid kommer vi tilbake til.

---

¹¹ Fridhov, I.M.: Alt som før ? En rapport om fangers sosiale bakgrunn og skolebakgrunn. Justisdepartementet 1991.

Skolegang og utdanning

Skolegang er det dårlig med. Seks personer, eller 20 %, hadde ikke fullført grunnskolen. Tyve personer hadde fullført grunnskolen Dette er omtrent slik som blant fanger flest, hvor det var 17% som ikke hadde fullført grunnskole i 1991. ¹² Men på videregående nivå ble forskjellen meget tydelig. Bare tre personer, eller i underkant av 10 % av dem, hadde påbegynt eller fullført videregående skole. Av fangebefolkningen for øvrig, var det i 1991 61 % som oppga at de i det minste hadde vært innom videregående opplæring. Utdanning ut over videregående var det ingen av ildspåsetterne som hadde. Om to mangler vi opplysninger.

To av de fire ildspåsetterne vi intervjuet, fortalte at de tidlig ble skoleskulkere. Men det var angivelig ingen som brydde seg om det. Selv ikke læreren ba om forklaring på hvorfor de var borte og hvor de var. En fortalte at han bare streifet omkring i utkanten av byen der han bodde. Dag etter dag - og han fikk gjøre det i fred. Om svært mange av dem rapporteres det at de ble mobbet i skoletiden og at de av den grunn mistriivdes og ble borte eller sluttet.

På bakgrunn av dette, kan vi trygt si at ildspåsettere med lange dommer som gruppe betraktet, utdanningsmessig ligger langt etter sine fangekamerater og atskillig langt etter folk flest.

Arbeid ved innsettelsen

De domfeltes arbeidsaktivitet ved innsettelsen kan sees i nær tilknytning til utdanningsnivået. For to mangler vi opplysninger, men ca. en tredel av de resterende 31, det vil si 10, var uten arbeid da de ble satt inn for den aktuelle ildspåsettelse. De gikk på forskjellige typer trygd. Seks var varig trygdet. Altså var til sammen vel halvparten uten jobb. Åtte som var i arbeid, jobbet alle innen transport/ industri. Én var innen salgsbransjen og tre selvstendig næringsdrivende. Ser vi bort fra de tre siste, er den typen arbeid de har, den samme som de fleste andre fanger. De er stort sett innen transport, industri og serviceyrker.

Heller ikke når det gjelder arbeid og beskjeftigelse, kan vi si at ildspåsetterne avviker nevneverdig fra andre fanger. Av de fangene som var med i den nevnte undersøkelsen om fangenes sosiale bakgrunn og skolebakgrunn i 1991, var det 30 % som var i fast arbeid ved innsettelsen. Om ildspåsetterne vet vi at 39% var det. Selv om dette er en liten gruppe, og de tre selvstendig næringsdrivendedet fort drar tallet oppover, er det alle fall langt under halvparten, og det må sies å være dårlig - all den stund alle er i en alder hvor folk vanligvis er yrkesaktive. En mann i 30-årsalderen var deprimert over at han var uten arbeid, og greide derfor heller ikke å beholde hybelen sin. Han tente etter eget utsagn på brannen i bakrus for å bli satt i varetekt og dermed få tak over hodet, og senere hjelp for sine psykiske problemer.

---

¹² Ibid.

Sivilstatus

Ildspåsetterne med lange dommer kan i svært mange tilfeller karakteriseres som ensomme svaler. 24 av de 31 levde alene da de ble dømt, det vil si 77 %. Av disse hadde fem vært gift. Den ene av dem hele fire ganger - alltid med alkoholiserede ektefeller. Alenegruppen er her langt større enn for fanger generelt, hvor 64 % levde alene.¹³ To av ildspåsetterne var samboende og tre var gift. Om én har vi ingen opplysninger på dette punkt. Dette inntrykket av ensomhet og i mange tilfeller forlatthet og utstøtelse av det gode selskap, forsterkes og dokumenteres ytterligere av både personundersøkelser, rettspsykiatriske erklæringer og andre rettsdokumenter. Om flere av dem heter det at de drakk nettopp for å døyve ensomhetsfølelsen og forlattheten.

Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse fra 1991, konstaterer at antallet alenehusholdninger stiger kraftig. Det betyr at det generelt sett er flere nordmenn enn tidligere som ikke har det samme sosiale nettverk som de med familie og nære relasjoner har. Men det kan virke som om det er enda flere ildspåsettere som ikke har egen familie enn andre. Sivilstatusen alene behøver ikke nødvendigvis å bety mangel på sosialt nettverk. Men vi vet at hele åtte personer tidligere hadde pådratt seg bøter etter løsgjengerloven. Og når vi sammenholder det med vår viten om at standarden på helse, arbeid og bolig heller ikke var av beste slag, er det trolig at manglende sosialt nettverk er en ekstra risikofaktor for ildspåsetterne. Tradisjonelt har det å få egen familie vært betraktet som en kriminalitetsforebyggende faktor.

Holder vi de tre faktorene skolegang, arbeid ved innsettelsen og sivilstatus sammen, får vi et bilde av en sosialt sett, svaktstående gruppe. Selv om de ikke på alle punkter virker å stå svakere enn fanger generelt. Og selv om det finnes noen ganske få unntak fra dette triste bildet.

2.3. Generelt om sosial bakgrunn og oppvekstvilkår

Rettsdokumentene, inkludert rettspsykiatriske erklæringer og personundersøkelser, gir i tillegg til de helt ytre kjennetegn, en del opplysninger om de innsattes sosiale bakgrunn. Kvaliteten av disse opplysningene er svært variable. I tillegg kommer at det ikke finnes personundersøkelser og rettspsykiatriske erklæringer for alle. Det er bare i de vanskeligste tilfellene at slike papirer utarbeides. Det er også ofte slik at både rettspsykiatriske erklæringer og personundersøkelser leter etter og fokuserer på det som har vært vanskelig og problematisk, for på den bakgrunn å forklare lovbruddene. Disse dokumentene kan derfor lett gi et noe skjevt helhetsbilde og tegne en sosial bakgrunn som virker verre enn den i realiteten er, for mange. Noen av dem gir for øvrig også et ganske alminnelig og positivt bilde av gjerningsmannens oppvekstvilkår. Det er ikke alle som har vokst opp i alkoholiserede og voldelige hjem. Men det er svært mange. Vi finner derfor grunn til å si noe om disse.

---

¹³ Ibid.

Traumatiske forhold under oppveksten

Gode og trygge oppvekstforhold er regnet som en av forutsetningene for en harmonisk personlighetsutvikling og god sosial tilpasning. På den annen side kan dårlige forbilder og omsorgssvikt fra foresatte i barne- og ungdomsår føre til både følelsesmessig og sosial utviklingshemning. I likhet med andre undersøkte lovbrystergrupper, har mange av de 31 ildspåsetterne etter dokumentene å dømme, hatt dårlige oppvekstvilkår. Noen så ekstremt dårlige at det opplagt har hatt alvorlige konsekvenser for personlighetsutviklingen og sosial tilpasning. Den har også åpenbart ført til flukt inn i rusmiddelbruk.

En gutt hadde svake evner, og ble først plassert i hjelpeklasse, senere i spesialskole for evneveike. Man leser bl.a. at "Faren skal angivelig ha misbrukt en del alkohol", og at oppdragelsen var preget av "atskillig strenghet". Gutten var senere bitter over behandlingen under oppveksten, blant annet var "korporlig avstraffelse alminnelig" og barnevernet var tidlig innblandet på grunn av familieforholdene.

En av kvinnene forteller at det i alle år var bråk mellom foreldrene. Faren var alkoholiker. Både hun og broren fikk mye juling av faren når han var full, og hun "felte ikke en tåre da han døde i en ulykke" - hun var da i 12-årsalderen.

Om en mann heter det i domsutskriften at

"Han har hatt en barndom preget av kontaktløshet, forsømmelse, pårørendes alkoholmisbruk med påfølgende konflikter og fysisk vold. Han hadde allerede ved skolestart betydelige følelsesmessige problemer og har ikke klart å oppnå stabil kontakt med andre mennesker."

En annen av kvinnene ble satt bort i fosterhjem fordi moren fullstendig avviste henne da hun giftet seg på nytt. Moren var da først blitt skilt fra kvinnens far på grunn av hans overdrevne alkoholmisbruk, som senere førte til varig hjerneskade hos ham.

2.4. Tidligere lovbrudd, antall og type

Før vi ser nærmere på de forbrytelser som førte til dom etter § 148 og omstendighetene omkring dem, finner vi det ønskelig å kaste et blikk tilbake på deres forhold til lovlydighet og kriminelle fortid, for dem som har en slik, og hva residivistene blant dem tidligere er dømt for.

Tab. 2. Tidligere lovbrudd

Antall sanksjoner	Antall personer	Prosent
Ingen	6	19
1	4	13
2	7	23
3	3	10
4	2	6
5 - 9	5	16
10 - 14	2	7
15 >	2	7
I alt	31	101

Antall sanksjoner

Seks av de 31 lovbrysterne har ifølge strafferegistret ikke pådratt seg noen sanksjoner for forbrytelser eller forseelser. Blant de 25 residivistene varierer antall tidligere sanksjoner fra én til 17. Av dem som har pådratt seg én eller flere sanksjoner tidligere, var 15 tenåringer ved første sanksjon, og for de øvrige varierer alderen fra 20 til 51 år.

Tabell 2 viser at 81 % av de 31 ildspåsetterne har pådratt seg én eller flere sanksjoner for lovbrudd tidligere. Enkelte residivister er bare dømt én gang og da for promillekjøring alene, mens andre er dømt både for vinnings- og voldsforbrytelser. Vi ser at vel en tredel har pådratt seg flere enn fire sanksjoner. Dette betyr trolig at de faktisk hører med til den faste gruppen av residivister med variert kriminell bakgrunn,

Type lovbrudd

De lovbrudd som oftest er representert i ildspåsetternes kriminelle forhistorie, er tyverier, bilbrukstyverier og skadeverk. Noen av skadeverkene er utført ved ildspåsettelse, men enda flere tilfeller kan eventuelt være skjult under §§ 291 og 292 (skadeverk og grovt skadeverk). Bare tre er dømt etter § 148 tidligere.

Åtte av ildspåsetterne, det vil si noe under en tredel, har vært dømt for voldsforbrytelser tidligere. Tre av dem av dem for både legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse, tre for legemsfornærmelse alene og én for legemsbeskadigelse alene. Én er dømt for ran, syv for legemsfornærmelse og fire for legemsbeskadigelse, men ingen er dømt for drap. En mann er dømt for voldtekt.

Av lovbrudd som indikerer rusmiddelproblemer, nevner vi at fire er dømt etter legemiddeloven, men ingen er dømt etter § 162 (narkotikaforbrytelse). 11 personer er dømt én eller flere ganger for promillekjøring og to er dømt etter løsgjengerloven. Gjennomgåelse av tilgjengelige bøtere registre, viser at åtte hadde

pådratt seg en eller flere bøter etter løsgjengerloven. To av de åtte var dessuten dømt etter løsgjengerloven. To hadde henholdsvis 5 og 10 bøter bak seg.

Det viser seg at de fire "tyngste" residivistene, med henholdsvis 10, 10, 16 og 17 sanksjoner bak seg, blant dem én av kvinnene, bare hadde gjort seg skyldig i én ildspåsettelse i forbindelse med denne aktuelle dommen. Om dem kan vi derfor stort sett si at det var vanlig kriminalitet og ikke brannstiftelse som karakteriserte dem sterkest. Men kvinnen var også dømt etter § 148 tidligere.

Som en oppsummering kan vi si at bildet av ildspåsetternes tidligere lovbrudd, både antall og type, forsterker det bildet som de rent ytre sosiale kjennetegn ga. Nemlig at de for en stor del er en meget svakstilt gruppe med utpregete problemer særlig når det gjelder arbeid, sosialt liv og alkohol. De hører med blant dem som mer eller mindre er i politiets søkelys, såkalte "gamle kjenninger" av politiet. Deres tidligere lovbrudd er i alt vesentlig alkoholrelaterte og den mest synlige delen av disse består da i vinning og stort sett mildere former for vold. Slike former som forekommer hyppig i alkoholiserede miljøer og uteliggermiljøer. Ikke ran, narkotikasmugling, økonomisk vinning eller andre lovbrudd som ofte krever større innsats og nøye planlegging. Forsikringssvindel er bare to av dem dømt for tidligere.

Tre residivister

Per har 10 dommer bak seg, og er tidligere dømt for skadeverk (eventuelt ved ildspåsettelse), for tyverier, legemsfornærmelse, promillekjøring og overtredelse av løsgjengerloven (han har også 10 bøter etter § 17 i løsgjengerloven). Han ble nå dømt for ildspåsettelse utført i sinne, og for trusler og legemsbeskadigelse.

Olav hadde 17 sanksjoner bak seg - de to første i form av påtaleunndlatelse etter lov om forsømte barn. Foruten tyverier, var han i årenes løp dømt for ran, voldsforbrytelser, trusler, promillekjøring og overtredelse av løsgjengerloven. Dommen for ildspåsettelse omfattet også forsikringssvindel, tyveri og trusler. Ildspåsettelsen ble utført under rus, i en samlivskrise, og motivet syntes å være en blanding av hevn og vinning.

Harald hadde 16 sanksjoner bak seg - for tyverier, bilbrukstyverier, vold mot offentlig tjenestemann, legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse, og overtredelser av legemiddeloven. Han ble nå dømt for å sette ild på et forsamlingslokale, og for tyveri, promillekjøring og overtredelse av narkotikalovgivningen, inklusive § 162,1.

Debutantene

Som sagt er seks av ildspåsetterne ustraffet tidligere. (Vi tar forbehold om en danske som kan ha vært dømt i hjemlandet, men som har bodd og arbeidet flere år i Norge). To av debutantene er bare dømt for én ildspåsettelse hver - den ene hadde økonomisk motiv, mens den andre (en evneveik ungdom) følte seg

forurettet og søkte hevn. To av de førstegangsdømte satte på henholdsvis 13 og 36 branner:

Håkon, en ung mann - ble dømt for 13 ildspåsettelse over 2 år. Skadene beløp seg til ca. 1/2 mill. kroner. Han hadde ikke noe utestående med noen av huseierne. Ved enkelte av ildspåsettelsene var han sterkt alkoholpåvirket. Psykiaterne fant at den unge mannen var umoden, sosialt usikker, og han følte seg mindreverdige. Etter eget utsagn fikk mannen av og til en slags besettelse, eller tvangstanke. Han måtte tenne på, og hadde ingen motforstillinger. Han hevdet at han aldri tenkte over om han kunne utsette andre for fare.

Jon, en mann i slutten av 20-årene, ble dømt for 36 ildspåsettelse eller forsøk. Skadene var moderate - ikke over 100 000 kroner. Til psykiaterne ga han uttrykk for et hevnmotiv men ikke mot noen bestemt person. Han hadde følt seg mobbet i alle år, både på skole og i arbeidsliv. Det hadde ifølge de sakkyndige bygget seg opp en innestengt aggresjon hos ham, som han under rus hadde gitt avløp for - uten tanke på konsekvensene. Trangen til å tenne på opplevde han som en indre kraft som han stort sett hadde maktet å stå imot i edru tilstand. Stort sett gikk han planmessig til verks, og hans virksomhet skapte etter hvert stor frykt, særlig hos beboerne i det strøk der de fleste brannstiftelsene skjedde. De sakkyndige beskrev en umoden person som i skolealderen hadde det svært vondt. Han ble mobbet på alle klassetrinn, og han betegnet selv skoletiden som "et rent helvete". Livssituasjonen da han stiftet branner, var åpenbart også vanskelig. Han ytret at han hadde vært ensom i over 20 år, og han syntes å drukne ensomhetsfølelsen i alkohol - opptil ti halvlitere pils under restaurantbesøk. Når han under rus tente på, tenkte han nok på følgene, og på at noen kunne brenne inne. Det ønsket han ikke, men han kunne likevel ikke stå imot trangen.

Eksemplene viser at for en del av residivistene er ildspåsettelsen en sporadisk handling, i et kriminalitetsbilde som ellers ofte er variert og omfattende, mens noen av de førstegangsdømte som ellers ikke har vært kriminelt belastet, foretar serier av ildspåsettelse. Deres atferd kommer nærmest begrepet pyromani, slik det gjerne defineres i dag.

KAPITTEL 3. AKTUELT LOVBRUDD § 148

For de 31 som ble dømt etter § 148, var brannstiftelsen(e) hovedforbrytelse. Det forhindrer ikke at de i samme dom kunne være dømt også etter andre paragrafer i straffeloven.

3.1. Antall branner, materielle ødeleggelser og personskader

Ved straffutmålingen legges det vekt på brannenes antall og omfang, ødeleggelsene, og tap av menneskeliv eller faren for slike tap. Om noen omkommer eller får betydelig skade på legeme eller helbred, skal straffen ikke være under 5 år. De store materielle ødeleggelsene og i noen tilfeller personskader, førte til at snaut halvparten - 14 av de 31 - ble dømt til 5 år eller mer. 15 fikk sikring i tillegg.

Tab. 3. Antall ildspåsettelse, aktuell dom

Antall	1	2	3-7	13	17	29-38
Personer	19	2	4	2	1	3

Av de 31 ildspåsetterne, stiftet 19 brann en enkelt gang. Til dem hører tre med et klart økonomisk motiv (to oppdragsgivere og han som påtok seg oppdraget med selve ildspåsettelsen). To stiftet brann to ganger. Fire gjorde seg skyldig i 3-7 brannstiftelser, og seks ble dømt for 13-38 ildspåsettelse (henholdsvis 13, 13, 17, 29, 36 og 38 branner). Ser vi bort fra de 19 som antente én og de to som antente to branner, viser det seg at det er ti personer eller en tredel som virkelig setter på en serie branner. De andre er mer eller mindre enkeltstående tilfeller.

Omstendighetene omkring brannstiftelsene

En av brannstiftelsene var et bestillingsverk hvor to oppdragsgivere og den betalte gjerningsmannen ble dømt. Omstendighetene her vet vi lite om, bortsett fra at han som tente på var påvirket.

I åtte tilfeller hvor det ble påsatt én brann, er det forutgående festing og stort alkoholkonsum. Festen går over i krangel og bråk og kulminerer i at en av de tilstedeværende setter fyr på huset de er i, eller et annet hus.

I åtte andre tilfeller ble brannen påsatt etter at gjerningsmannen hadde drukket alene eller på restaurant. Han var sint, hadde kontaktvansker, følte seg avvist, deprimerert, frustrert, bitter, skuffet eller han /hun var i andre negative stemningsleier.

I de resterende 12 tilfellene ble det påsatt flere branner av samme mann. Vi har delt dem i to grupper: De som er dømt for færre enn ti påsettelse og de som er

dømt for ti eller flere. Vi har nettopp beskrevet noen av de mest aktive. De drikker alene eller på offentlig skjenkested og går alene til sin ildspåsettelse. Alle bortsett fra én ble rettspsykiatrisk observert. Dette indikerer noe større psykisk ubalanse enn for de tidligere nevnte. Ellers er det de samme omstendigheter og forhistorie som før: Fortvilelse, håpløshet, ensomhet og aggresjon kombinert med alkoholmisbruk. I to av tilfellene kjenner vi ikke til de umiddelbare omstendighetene omkring ildspåsettelsene.

Tidsrom mellom første og siste ildspåsettelse

Vi har ikke full oversikt over tidspunktet for de enkelte ildspåsettelsene, men de skjer som oftest sent på kvelden, omkring midnatt eller senere, både fordi risikoen for å bli iaktatt er liten, og fordi et høyt alkoholinntak i privat drikkelag eller på pub/restaurant, eventuelt alene i timene forut, som oftest forekommer i løpet av kvelden, henimot eller over midnatt.

Tidsintervallet mellom første og siste ildspåsettelse viser en spredning fra fire til 69 md. Noen eksempler: syv branner i løpet av 26 md, 13 branner på 24 md, 17 branner på 29 md, 38 branner på 37 md. En mann satte imidlertid på tre branner i løpet av én natt, en annen fire i løpet av et døgn.

Brannobjekter

De brannobjekter som dominerer i antall, er industribygg, lagerbygninger, kondemnabile bygninger, leiegårder og eneboliger (i denne kategori har ofte en gruppe sittet og drukket forut for ildspåsettelsen). Andre objekter er hotell/pensjonat, restaurant eller forretningsgård, låve eller uthus, en skole og et menighetslokale. I noen tilfeller er objektet ikke spesifisert. Dokumentene gir ikke helt dekkende opplysninger om hvilke typer hus som antennes oftest. Men vårt inntrykk er som sagt, at det hyppigst er uthus, lager- og industribygg. På den annen side er det ofte leiegårder og bolighus som antennes av dem som setter på flere branner.

Materielle ødeleggelser

De enkelte straffesakene omfatter som nevnt en eller flere ildspåsettelse, med vidt forskjellig resultat målt i skadesummer. Tallene nedenfor gjelder de samlede skader, uansett antall branner, og målt i kroner. I åtte saker lå skadesummen mellom 100 000 og 500 000 kroner. I syv saker varierte totalskadene mellom 1,4 og 9 millioner kroner. I fem saker beregnet man skadesummer mellom 10,9 og 19 millioner kroner. I en sak kom skadene opp i 25 millioner. I to saker lå totalskaden over 100 millioner, og den høyeste skadesummen var 140 millioner.

Kroneverdien av skadene gir likevel ikke noe dekkende bilde av den reelle skaden. I mange tilfeller gikk hus og hjem tapt med alt det representerer av affeksjonsverdi. I enkelte tilfeller gikk også antikvariske og kulturhistorisk verdifulle bygninger tapt - verdier som ikke på noen måte kan erstattes.

Personskader og dødsfall

Skader i form av forbrenninger, bruddskader ved hopp ut av bygningen for å redde livet, eventuell varig invaliditet, lar seg ikke måle i penger. Enkelte ofre ved brannene omkom. Etter den oversikt vi har, døde i alt seks personer ved fem av brannene. Ved en av brannene som en mann stiftet i en leiegård, ble tre personer betydelig skadet da de måtte hoppe ut av vinduet, og det heter i dommen at bare ved et tilfelle gikk ikke menneskeliv tapt.

Nokså uventet viser det seg at ingen døde som følge av den serie med branner som noen av lovbrysterne gjorde seg skyldige i. De personene som forårsaket dødsfall, ble alle dømt for en enkelt ildspåsettelse, og altså da med fatalt resultat. De ble alle dømt til minst 5 år.

At ingen av seriebrannene førte til dødsfall, kan forsterke intrykket av at det i disse tilfellene var selve brannen som var målet. De tente på for å oppleve brann, ikke for å drepe, skade mennesker eller få økonomisk gevinst ved forsikringssvindel. Etter hva vi vet, har disse ildspåsettelsene heller ikke vært ledd i hevn mot enkeltmennesker.

Også når det gjelder personskader, finnes sider som ikke kan kvantifiseres. Det er trolig derfor vi ikke finner så mye om dem i domspapirene. Men de psykiske skadene, både hos dem som ble fysisk skadd, og hos andre som måtte flykte fra flammene, har høyst sannsynlig vært betydelige.

3.2. Motiver og konflikter bak ildspåsettelse

Noen empiriske undersøkelser

Mer enn ved andre lovbrudd, stilles spørsmålet om "hvorfor ? " i forbindelse med brannstiftelse. Kanskje har spørsmålet også oftere forblitt ubesvart. Det mener Bo Gerle.¹⁴ Han skriver at det ofte er uråd å oppnå en forståelse av de motiver som ikke er normalpsykologisk forståelige, f. eks. vinningsmotiv og ønske om å skade en annen person. Han mener altså at også ønsket om å skade en annen person er " normalpsykologisk forståelig". Dermed blir også hevn etter hans mening et forståelig, om enn forkastelig, motiv. Han inndelte de 260 brannstifterne han undersøkte, i tre grupper.

Gruppe I, (166 personer) hadde normalpsykologisk forståelige motiver - vinningsmotiv, eller ønske om å skade en annen person.

Gruppe II, (67 personer) røpet patologisk sinnstilstand - forskrudde ideer eller vrangforestillinger, f. eks. hallusinasjoner, skjult under kompakt psykisk abnormitet. En inngående diskusjon om motivene leder ifølge Gerle ikke til noe resultat i forsøket på forståelse. I denne gruppen kommer også personer som på grunn av beruselse på gjerningstidspunktet, etter eget utsagn ikke er i stand til å huske hvilke forestillinger som resulterte i ildspåsettelsen.

---

¹⁴ Gerle, Bo: Mordbännare, Lund 1943

Gruppe III, (27 personer) har utført ildspåsettelsen som en inadekvat handling etter motiver som oftest er ukjent for lovbrøteren selv eller for hans omgivelser. Forbrytelsen er normalpsykologisk uforståelig. Flertallet av dem - 23 - røper det Gerle kaller "urladdningsreaksjoner" - en utløsning eller avreagering på oppsamlet kjedsomhet eller psykisk spenningstilstand som oppleves som utålelige. Handlingen er et ubevisst forsøk på å bryte en plagsom anspenthet eller kjedsomhetsfølelse. Personen søker utløsning for denne spenningstilstanden ved en eller annen handling, og ildspåsettelsen er bare en av måtene vedkommende kan avreagere på. Men, skriver Gerle, det er ikke i disse sakene tale om en driftsmessig trang til å tenne på (pyromani).

Augusta Rasmussen¹⁵ har skrevet en artikkel om 88 personer, derav 18 kvinner, som i årene 1901-1961 ble judisielt observert i forbindelse med siktelse for ildspåsettelse, og som ble erklært sinnssyke. Flertallet, 46 menn og fire kvinner, fikk diagnosen schizofreni.

Augusta Rasmussen drøfter årsakene, og skriver at man kunne vente at den avgjørende årsak til ildspåsettelse utført av sinnssyke, alltid lå i selve psykosen. Men i hennes materiale (hentet fra arkivet i Rettsmedisinske kommisjon) var det bare i 39 tilfeller en ren psykotisk årsak. Den årsak som dominerte i schizofrenigruppen nest etter det rent psykotiske, var hevn og selvhevdelsesmotivet. I oligofrenigruppen (de evneveike) hvor det ikke i noe tilfelle var en ren psykotisk årsak, var hevnmotivet det hyppigste. Ildspåsettelsen, skriver Rasmussen, er de avmektiges, de svakt utrustedes hevn og selvhevdelse. I begge gruppene kommer fluktmotivet som det tredje hyppigste motivet.

Rasmussen kommer inn på psykose og alkohol, og skriver at alkohol i ni tilfeller spilte en stor rolle. Alkohol fremkalte trang til ildspåsettelse - ildspåsettelsestanker som hadde ligget i sinnet i årevis, ble realisert etter alkoholnyttelse. Sterk rus brøt enhver hemning og bevirket "fullstendig meningsløse ildspåsettelse".

Noreik og Grünfeld¹⁶ gir i en artikkel en rekke opplysninger om 36 personer dømt for mordbrann og 51 dømt for skadeverk (begge grupper var rettspsykiatrisk observert). De finner sammensatte årsaksforhold, og

---

¹⁵ Rasmussen, Augusta: Om sinnssyke ildspåsettere, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1966

¹⁷ Grünfeld, B og Noreik, K: Rettspsykiatrisk undersøkte brannstifere. Tidsskrift for Norsk Lægeforening, nr.14, 1990

og Brannstifere, En psykiatrisk-epidemiologisk undersøkelse, i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1984

¹⁵ Jfr. K. Bødal og I.M. Fridhov, Straff som fortjent?, Justisdepartementet 1989

¹⁶ Grünfeld, B. og Noreik, K: Rettspsykiatrisk undersøkte brannstifere. Tidsskrift for Norsk Lægeforening, nr.14, 1990

skriver:

"Ofte er en rekke følelsesreaksjoner involvert ved brannstiftelsen. Personen er sint, bitter, frustrert, irritabel, depressiv og merker hevntanker og destruksjonslyst. Spenningen bygges gradvis opp over timer eller dager. Under rus svekkes de moralske og sosiale hemningsmekanismer. Primitive impulser av destruktiv art bryter igjennom og får overtak, hvoretter personen går inn i ødeleggelsesprosessen.

Umodenhet gjør seg særlig gjeldende blant de psykisk utviklingshemmede brannstifterne. Ofte er dette primitive protestreaksjoner mot en grense-settende autoritet eller en reaksjon på å være blitt mobbet eller avvist i kameratflokk.

3.3. Mulige motiver hos de 31 ildspåsetterne

Når det gjelder motivene til våre 31 ildspåsettere, har vi bare rettsdokumentene å holde oss til, bortsett fra to som vi også intervjuet grundig om dette. Tre av de 31 sakene er hva motiv angår enkle. De hadde et åpenbart vinningsmotiv. De øvrige er atskillig mer kompliserte, og vi har derfor valgt å se på dette med utgangspunkt i omstendighetene rundt brannstiftelsene. Vi har tatt sikte på å finne frem til likheter og forskjeller mellom dem og valgt å inndele dem i to grupper: Personer som er dømt for en enkelt ildspåsettelse, og personer som er dømt for flere.

3.3.1. 19 personer som har anstiftet en enkelt brann

Gruppe I

Når det gjelder disse 19 ildspåsetterne, faller det ikke vanskelig å forstå tre av dem som hadde et åpenbart og for så vidt rasjonelt vinningsmotiv. Men når vi ser nærmere på noen av dem som alene eller sammen med en annen utførte ildspåsettelse en enkelt gang (de ble iallfall bare dømt for dette ene tilfellet), finner vi flere med tilsynelatende helt umotivert atferd, eller med et irrasjonelt, uklart motiv. Konkrete eksempler:

Ingen forutgående konflikt, eller noe klart motiv

To unge menn drikker sammen, og setter deretter fyr på et industribygg. Retten fant ikke noe rasjonelt motiv bak handlingen.

En kvinne blir med en mann hjem, og de sitter og drikker. Hva som foregikk dem imellom, er ikke opplyst, men utpå kvelden blir mannen full, og legger seg til å sove. Kvinnen blir sittende og drikker videre alene. Hun føler seg ulykkelig, bitter, sint og skuffet. Før hun forlater mannen, tenner hun på noen gardiner, men uten noe katastrofalt resultat. Hun betegnet senere ildspåsettelsen som en idiotisk handling. Hun hadde etter eget utsagn ikke noe ønske om å skade eller gjøre noe vondt mot andre mennesker. Noen hevnfølelse ga hun ikke uttrykk for.

En ung mann og en annen, dobbelt så gammel, sitter og drikker, og blir sterkt beruset. Ved midnattstid tenner de på noe inventar i et rom i huset, tydeligvis uten tanke på at to personer ligger og sover i naborommet. Begge omkommer. Retten kunne ikke se at de tiltalte hadde noe motiv for sine handlinger. De lot ikke til å forstå konsekvensen før det var for sent.

En ung mann setter fyr på et forsamlingshus. Om det sannsynlige motiv må retten nøye seg med antakelsen om en uforklarlig impulshandling foretatt i fylla.

Forutgående konflikt - eventuell hevn (reaktiv atferd)

En beruset mann begynner å slåss med en kamerat i det pensjonat der han bor, og andre leieboere tilkaller politiet. Mannen blir etter senere utsagn "sint på alt og alle" og setter fyr på loftet i bygningen, som brenner ned til grunnen. Leieboerne, dels eldre mennesker, er i fare, men alle kommer seg ut.

En ung kvinne sitter i en enebolig og drikker sammen med to menn. Alle blir beruset, og under en trette blir kvinnen skjøvet eller kastet ned en trapp. I affekt tenner hun på noen klær i entreen. Brannen sprer seg hurtig og ukontrollert, og en person omkommer.

En uføretrygdet alkoholiker drikker ofte med huseieren, som han leier hybel av. En kveld krangler de, og huseieren forlanger at hybelboeren flytter. I sinne setter hybelboeren fyr på huset, og han gjør ikke noe for å berge huseieren fra den fare som han har brakt ham i. Huseieren omkommer.

En ung, psykisk utviklingshemmet mann kommer i konflikt med personalet på den institusjon der han hadde bodd i flere år. Da han oppsøker sine foreldre, blir han avvist, deretter også av noen ungdommer som han søker kontakt med. Han føler seg nedbrutt, forurettet og sint. Han setter fyr på en kondemnabel trebygning, og en tenåring omkommer. Mannen uttalte senere at han hadde et hevnmotiv, spesielt rettet mot faren. De sakkyndige mente at det her dreide seg om en impulshandling utløst i sinne, og retten sa seg enig i det.

En ung mann drikker atskillig øl og brennevin på et diskotek. Han forulemper andre gjester verbalt og fysisk, og blir ført ut. Han reagerer med truende bemerkninger. Han kommer tilbake, og kaster en antent bensinflaske inn i diskoteket. Det oppstår materiell skade, men ingen personskade. Retten fant at mannen var drevet av hevnfølelse, rettet mot dørvakten.

3.3.2. Ildspåsettere med en rekke branner

Gruppe II - 12 menn dømt for flere ildspåsettelser

I denne gruppen finner vi noen menn som gjorde seg skyldig i flere ildspåsettelser samme natt eller i løpet av noen uker eller måneder.

Enkelte har gjort seg skyldig i et tosifret antall ildspåsettelse i løpet av et par års tid. Felles for dem er at det er vanskelig å finne annet enn vage utsagn fra lovbryteren selv, i rettsdokumentene eller i de rettspsykiatriske erklæringene.

Vi henter noen få eksempler fra denne gruppen på 12 menn, og kommer noe nærmere inn på to av dem, som vi har intervjuet.

Den aller yngste i vårt utvalg ble dømt for fire ildspåsettelse begått i løpet av ett døgn. Rettspsykiaterne beskrev en umoden og usikker gutt med nervøse trekk fra barneårene. Gutten var lett alkoholpåvirket ved de ildspåsettelsene han nå ble dømt for, men ved ildspåsettelse noen år tidligere, var han edru. Psykiaterne fant ikke noe "seksuelt" eller annet spesielt motiv. Etter eget utsagn følte ikke gutten annet enn "spenning av alt oppstyret når det brenner". Han tenkte ikke i det hele tatt når han satte fyr, og følte ingen reaksjon etterpå - "tok det hele kaldt og rolig".

En mann i 25-årsalderen ble dømt for fem ildspåsettelse begått i løpet av fire md. Skadene beløp seg til 2,6 millioner kroner. Som skolegutt ble han mobbet, og kunne ikke ta igjen. Som voksen var han ensom og kontaktløs, og han følte seg hjelpeløs og tilkortkommen. Psykiaterne oppfattet ham som sårbar og nærtakende - normalbegavet men umoden og med stort alkoholforbruk. Han var lett alkoholpåvirket ved ildspåsettelsene. Ifølge psykiaterne oppfattet han selv ildspåsettelsene som uttrykk for aggresjon, og han følte seg "forunderlig rolig og avslappet etterpå".

Det er noen få som setter på serier av branner. Jfr. Tab. 3 side 18. Derved skaper de angst og fortvilelse. De fremstår ofte som meget gåtefulle. Spørsmålet om hvorfor de handler som de gjør, lar seg nesten ikke besvare. For å gi et noe mer nyansert bilde av disse som satte på flest branner, fra 17 til 38, presenterer vi nå noen korte skisser:

Per,

en mann på ca. 30 år, ble dømt for 17 ildspåsettelse som han utførte over et tidsrom på 29 md. Ni av ildspåsettelsene ble rammet av § 148. Ved to hotellbranner var mennesker i alvorlig fare. Denne mannen hadde hatt en god oppvekst, hadde gode evner, en god stilling og var interessert i jobben. Psykiaterne fant ikke noe lett forklarlig motiv for ildspåsettelsene. Han handlet impulsivt, svært ofte mer eller mindre påvirket av alkohol. Etter eget utsagn begynte han å bruke for mye alkohol "for to år siden". Etter ildspåsettelsene, som tilsammen førte til skader for ca. 15 millioner kroner, følte han anger og depresjon, men denne selvrapporterte reaksjonen var tydeligvis ikke tilstrekkelig til at han maktet å slutte med forbrytelsene.

Peder,

en mann omkring 25 år ble dømt for i alt 29 brannstiftelse utført i løpet av flere år. De rettspsykiatriske sakkyndige konkluderte med at han

fungerte intellektuelt jevnt bra, men at han emosjonelt røpte avvik. I skolealderen skulket han mye, ble mobbet og hadde betydelige kontaktvansker. Han begynte å drikke i 15-årsalderen, og etter hvert fikk han etter eget utsagn en "enorm aktiv ødeleggelsestrang." Han brukte alkohol i store mengder gjennom flere år. Han tenkte aldri over konsekvensene av å tenne på, og han følte seg oppjaget av spenningen og var tiltrukket av den. Selv antok han at årsaken måtte være behov for oppmerksomhet, men også hevnløst og aggresjon, fortvilelse og bitterhet.

De to følgende skissene bygger vesentlig på våre egne intervjuer med personene som selv har godkjent utkastene.

Arne:

Psykiaterne fant en normalbegavet mann med eksepsjonelt god hukommelse som sammen med den samarbeidsvilje Arne viste overfor etterforskerne, bidro til en omfattende tiltalebeslutning.

Hans virksomhet var ikke diktert av aggresjon, hat, sinne eller hevnløst. Av rettsboken fremgår det at Arne i helgene reiste hjemmefra i sin egen bil, alene og uten noe egentlig formål. Underveis dukket tanken på brannstiftelser opp. Lagmannsretten fant forklaringen i trangen til spenning og betydningsfullhet i en tilværelse som Arne opplevde som kjedelig. Noen år etter bekrefter Arne denne beskrivelsen.

Psykiaterne ble slått av hvor uberørt Arne var av hele saken. Han var tilsynelatende uforstående overfor den sorg og frykt som brannene medførte for mange, og de verdier som gikk tapt, gikk heller ikke inn på ham.

Under intervjuer med oss, noen år etter at han ble dømt, har Arne ikke så mye å tilføye til de opplysningene som dokumentene inneholder. I forsøket på å forklare sin atferd, legger han vekt på behovet for spenning - det oppstyr som brannene førte til. Han fulgte med i aktiviteten rundt brannene ved hjelp av en politiradio som han hadde skaffet seg. Som et delmotiv ved de siste brannene antyder Arne en slags virkelighetsflukt og avreagering i en krisetid med pågående kreditorer etter hans mislykkede forsøk på privat næringsvirksomhet. Men ønsket om ekstra spenning og oppstyr i en grå hverdag legger han ikke skjul på.

I en viktig henseende er Arne meget forskjellig fra alle de andre ildspåsetterne som ikke hadde noe vinningsmotiv. Han var edru hver eneste gang han tente på en bygning. På vårt direkte spørsmål bekrefter han at han er totalavholdsmann, og påstanden virker troverdig.

Svein:

Som rekrutt fikk Svein problemer. Han måtte tjenestegjøre i en avdeling i en annen landsdel, følte seg utenfor i soldatmiljøet, ble etter eget utsagn

mobbet. Han mistriivdes sterkt, og lengtet hjem. Han ønsket, men oppnådde ikke forflytning eller dimittering. I denne situasjonen tente han på noen bygningsplater i et tilfluktsrom i forlegningen. Det resulterte ikke i noen egentlig brann, men i røykutvikling. I tilbakeblikk hevder Svein at motivet for ildspåsettelsen står noe uklart for ham. Han antyder en slags hevn mot de militære foresatte, og han gikk ikke inn for å bli avslørt. Saken ble likevel oppklart etter et par uker. Svein ble overført til et hjelpefengsel i distriktet og senere dømt bl.a. for uforsiktig omgang med ild (strl. § 352). I ettertid kan man si at episoden i militærforlegningen var et forvarsel om hva som senere skulle komme, men da langt alvorligere ildspåsettelser.

Svein har i lange perioder vært en stabil arbeidstaker innenfor området lager/transport, men uten særlig ærgjerrighet eller ønske om avansement. Høyt alkoholforbruk i perioder førte til avbrutte arbeidsforhold.

Svein drakk lite under militærtjenesten, men han sier selv at han som 22-åring "begynte å hive innpå". Han bodde rimelig og bekvemt hos sine foreldre, og var nærmest stamgjest på 2-3 puber. Han hadde drukket mye i årene forut for den første og alvorligste ildspåsettelsen, som førte til store materielle ødeleggelser, og til personskader. Han hadde mistet jobben på grunn av fyll og skoft. En kvinne han hadde hatt fast følge med i tre år, fant ut at han ikke var noe å satse på. Tanken var at de skulle gifte seg, men han følte seg ikke moden for et forpliktende samliv. Han begynte å skjønne at han hadde et alkoholproblem. Før bruddet med forloveden kom han flere ganger beruset hjem til henne. På slutten hadde de liten kontakt, og han gikk på byen og drakk.

Den første ildspåsettelsen førte til en langt større brann enn han hadde tenkt seg. Han leste om brannens omfang og om personskader, men det gikk likevel ikke inn på ham. I ettertid beskriver han sin likegyldighet som en slags tomhet. Han leste om brannen, men uten noen dypere erkjennelse, og sier nå, mange år etter: "Det tynget meg ikke den gangen. Idag finner han ingen annen forklaring enn at han fortrengete alt sammen.

Etter storbrannen flyttet Svein hjemmefra bl.a. for å finne frem til større selvstendighet. Han burde ha flyttet lenge før. Men hybeltilværelsen ble både og. Han trivdes bra på jobben, fikk nok en del nye venner, men ensomheten tok knekken på ham. Han mistriivdes ved å bo alene, og søkte det gamle miljøet. Han fant den gamle omgangskretsen på pubene.

Alkoholforbruket ble høyt. I løpet av en kveld på pub drakk han minst ti halvolitere - ofte 15-18, og da han gikk derfra, var han temmelig beruset. Impulsen til ildspåsettelser fikk han når han ved midnattstid eller noe senere forlot puben. Han var da alltid beruset - hadde med seg en lighter, rasket sammen noen aviser og plankerester i kjellerboder, og tenkte fortsatt ikke nærmere over brannutvikling og fare for medmennesker.

Rettspsykiaterne fant at han var ute av stand til å motstå og kontrollere de destruktive kreftene som dukket opp og som han ikke hadde styring på i alkoholpåvirket tilstand. Det forekom at han overveide å melde seg, men motet sviktet. Det han erindrer, var depresjonen. Psykiaterne har antydnet et visst seksuelt surrogat element ved iallfall noen av brannene, men det avviser han i dag..Han mener at han forut for arrestasjonen begynte å ane at dette bar galt avsted, og at han halvveis la opp til å bli avslørt. Han hadde følelsen av å bli sirklet inn. Da han ble pågrepet, var han som vanlig "ganske full". Men han lar seg ikke friste til å si at "alkoholen har skylda", selv om han bare en eneste gang har vært edru ved ildspåsettelsen. Han sikter til episoden i militærforlegningen for mange år siden.

Flertallet av disse, som mange nok ville klassifisere som pyromane - har flere ting til felles, foruten antallet brannstiftelser: De har hatt en elendig oppvekst. De har vært skoletapere. De har vært mobbeoffer. De har i utpreget grad vært sosiale tapere. Det er bare to avvik fra dette bildet. Han som alltid var helt edru når han tente på, og han som hadde en bra oppvekst og OK jobb, men som en tid før ildspåsettelsene hadde begynt å overdrive alkoholbruken. Fire av dem er tredve år eller mer. Dette kan via mediedekningen ha kommet til å prege bildet av alle ildspåsettere som noe tilårskomne i forhold til andre lovbrøyttere.

3.3.3. Rus, livsstil og mental helse

Samvariasjonen mellom rusmiddelbruk (særlig alkohol) og voldsforbrytelser er forlenget påvist i en rekke undersøkelser ¹⁷ Ildspåsettelse er også en aggressiv, farlig handling, og det forbauser ikke at kildematerialet med få unntak dokumenterer alkoholpåvirkede eller sterkt berusede ildspåsettere. For de aller flestes vedkommende var rusmiddelbruk et dominerende ledd i livsstilen også før de ble brannstiftere. De korte skissene vi har gitt, viser at alkoholen ikke bare spilte en viktig rolle forut for den eller de ildspåsettelsene som vedkommende ble dømt for, men at et høyt alkoholforbruk preget livet for mange av dem i årene forut.

Innleggelse i behandlingsinstitusjoner sier også noe om betydelige eksistensielle problemer. To eldre menn hadde flere innleggelse i kursted bak seg, uten endring i drikkeatferd. En av dem hadde hatt delirium flere ganger. En kvinne hadde vært på klinikk for narkomane. Hun hadde også stort alkoholkonum, og den andre kvinnen hadde vært tre ganger til behandling i psykiatrisk sykehus. Den tredje kvinnen hadde fire ganger vært på kursted for alkoholikere. En ung mann hadde under et kortere opphold i psykiatrisk klinikk blitt vurdert som en ønsket klient i et hjem under alkoholomsorgen, men det var blitt med tanken.

At mange av ildspåsetterne har betydelige mentale problemer, er hevet over tvil. Lidberg og Freese (1985) skriver at tre firedeler av alle brannstiftere som ble

---

¹⁷ Fekjær, H.O., Alkohol og narkotika - myter og virkelighet. Oslo 1987.

Bødal, K. Rusmiddelbruk blant langtidsdømte residivister. I ".... den urett som ikke rammer deg selv" festskrift til Anders Bratholm, Oslo 1990.

rettspsykiatrisk observert i Sverige i 1976, ble overført til psykiatrisk behandling. Halvparten av dem var alkoholmisbrukere. Et materiale fra en psykiatrisk klinikk i Uppsala viste at halvparten av observandene var "svåra missbrukare av alkohol". Derimot var narkotikamisbruk sjelden blant ildspåsetterne.

Rusmiddelbrukere befinner seg ofte i en ond sirkel. Sosiale problemer og nervøse lidelser fører ofte til rusmiddelmisbruk, noe som ytterligere øker tilpasningsproblemene. I følge våre kilder har tre vært behandlet i psykiatriske sykehus eller avdeling én eller flere ganger, Det reelle tallet er trolig høyere.

Mange av ildspåsetterne var deprimerte også på den tid de tente på, og noen hadde symptomer på depresjon under tidligere institusjonsopphold.

Om seks er det opplyst at de hadde hatt selvmordstanker, var i risikozonen for selvmord eller hadde begått selvmordsforsøk en eller flere ganger, Det er nær 20 %. Alle de tre kvinnene er med blant disse, noe som forsterker inntrykket av at kvinnene er en spesielt svakstilt gruppe.

3.4. Om sikring og de rettspsykiatriske begrepene

3.4.1. Sikringsinstituttet

Som vi har gjort rede for, var det 15 av ildspåsetterne som fikk sikring i tillegg til dommen. De fleste av dem har røpet en avvikende atferd gjennom atskillige år. Før vi ser nærmere på de rettspsykiatriske konklusjonene over dem som ble observert, gjengir vi lovhjemmelen for sikringsbeslutningene. § 39 i straffeloven lyder slik:

§ 39

1. Hvis en ellers straffbar handling er foretatt i sinnssykdom eller bevisløshet eller en straffbar handling er begått i bevisløshet som er en følge av selvforskyldt rus (§ 45) eller under en forbigående nedsettelse av bevisstheten eller av en person med mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner, og der er fare for at gjerningsmannen på grunn av en sådan tilstand atter vil foreta en handling som foran nevnt, kan retten beslutte at påtalemyndigheten i sikringsøyemed skal
  - a. anwise eller forby ham et bestemt oppholdssted,
  - b. stille ham under oppsikt av politiet eller en dertil særlig oppnevnt tilsynsmann og pålegge ham å melde sig for politiet eller tilsynsmannen til visse tider,
  - c. forby ham å nyte alkoholholdige varer,
  - d. anbringe ham i psykiatrisk sykehus, kursted, pleieanstalt eller sikringsanstalt, såfremt det er adgang til dette etter alminnelige forskrifter utferdiget av Kongen.
  - f. holde ham i fengslig forvaring.

Under § 39.2. er nevnt at om det på grunn av siktedes tilstand er fare for bestemte lovbrudd, bl a almenfarlige forbrytelser, skal retten beslutte sikringsmidler.

En sikringsdom forutsetter at siktede er rettspsykiatrisk observert. Tidligere uttalte de psykiatriske sakkyndige seg både om sinnstilstanden og om faren for tilbakefall. Men nå er det overlatt til de sakkyndige om de vil begrense seg til å uttale seg om sinnstilstanden eller om de også vil uttale seg om tilbakefallsfaren.

3.4.2. Rettspsykiatriske begreper

De rettspsykiatriske betegnelse "mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner" er som påpekt bl.a. i NOU 1974:17, ikke noe konsist psykiatrisk begrep, og de kan virke krenkende på dem som får denne karakteristikken.

Rettspsykiatrien er en gren av rettsmedisinen, og den har sine egne begreper. Den absolutt største gruppen hører til kategorien "mangelfullt utviklede og/eller varig svekkede sjelsevner". Den er også den største gruppen i vårt utvalg.

Johs. Andenæs¹⁸ skriver bl.a. i et kapittel om sikring og forvaring: "Ved mangelfull utvikling tenkes først og fremst på psykisk utviklingshemning (åndssvakhet) og psykopati. Er intelligensmangelen utpreget, kan den i seg selv være nok til å fylle lovens krav; en person med en intelligenskvotient på 50-60 vil alltid bli betegnet som mangelfullt utviklet. På den annen side kan en utpreget psykopati være tilstrekkelig, selv om intelligensen er normal eller endog meget god. Vi har eksempel fra rettspraksis på at en ung ransmann med en intelligenskvotient på 130 er blitt karakterisert som en person med mangelfullt utviklede sjelsevner (Rt. 1949, s. 404). Svært ofte vil imidlertid grunnlaget for karakteristikken være en kombinasjon av mangelfull intelligensutvikling og psykopatiske trekk". (s.436).

Andenæs skriver videre at varig svekket er personen hvis han tidligere har vært noenlunde normal, men senere er blitt åndelig redusert, f. eks.på grunn av skader eller sykdom. "Varig" er svekkelsen hvis den strekker seg over et lengre tidsrom, det er ikke nødvendig at den er stedsevarende eller uhelbredelig..

Som eksempler på varig svekkelse i lovens forstand nevner Andenæs en intelligenssvekkelse eller karakterforandring etter en hjernesvulst eller en hjernerystelse, eller en alderdomssvekkelse før den er kommet så langt at den kan karakteriseres som sinnssykdom. Også stort og varig misbruk av alkohol eller narkotika kan medføre en personlighetsreduksjon som må betegnes som varig svekkelse. Men, legger Andenæs til, enten årsaken er den ene eller den annen, må det være en svekkelse i forhold til det normale (s 436).

Om målgruppene for sikring skriver Andenæs: "Høyesterett har flere ganger sagt seg enig i en uttalelse av riksadvokaten i et rundskriv om at sikring i første rekke bør reserveres for volds- og sedelighetsforbrytere som representerer en særlig fare for samfunnet (Rt. 1970,s. 1051, 1979 s. 1008). Ved siden av volds- og sedelighetsforbrytelser fortjener ildspåsettelse å nevnes særskilt"(s. 439.)

På bakgrunn av dette utsagn skulle vi forvente at en god del av ildspåsetterne er rettspsykiatrisk observert, og at de er blitt sikringsdømt.

---

¹⁸ Andenæs, Johs.: Alminnelig strafferett, Universitetsforlaget 1989

3.5. Rettspsykiatriske observasjoner og sikringsdommer

3.5.1. Antall observasjoner

Ildspåsettelse er som nevnt, samfunnsfarlige forbrytelser, og 20 av vårt utvalg på 31 lovbrytere, ble rettspsykiatrisk observert. Blant de elleve som ikke ble regulært observert, foreligger det i ett tilfelle en foreløpig, judisiell observasjon.

Konklusjonen på denne var at mannen ble ansett for å være normal. I et annet tilfelle uttalte en psykiater at observasjon var unødvendig, i det han også ble funnet å være normal. 19 av erklæringene lød på at observanden hadde mangelfullt utviklede sjelsevner. En av dem ble funnet å ha både mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner (det siste som følge av langvarig alkoholmisbruk) mens en eldre mann ble ansett for å ha varig svekkede sjelsevner med organisk hjerneskade etter kronisk alkoholmisbruk.

Ingen av observandene var på gjerningstidspunktet bevisstløse, og ingen led heller av sterk nedsettelse av bevisstheten. Ingen var sinnssyke. Om fem av lovbryterne, derav en kvinne, uttalte de sakkyndige at det var fare for gjentakelse av straffbare handlinger,

Den konklusjon som dominerer, går altså ut på mangelfullt utviklede sjelsevner. Den mangelfulle utvikling går med få unntak på karakteravvik med umodenhet og utilstrekkelig impuls kontroll, spesielt under påvirkning av rusmidler. Mange har vært tapere i skole, i arbeidsliv og har hatt problemer med sosial kontakt.

I de dokumenter vi har hatt adgang til, er det sparsomme opplysninger om lovbryternes teoretiske evner (intelligens). Vurderingene bygger nok vanligvis på klinisk skjønn uten noen inngående testing. Noen kan bli undervurdert, jfr. Svein, som ble antatt å være evnemessig noe svakt utrustet, men som under soningen avla eksamen i flere artiumsfag, deriblant grunnfagseksamen i matematikk med sikte på almenfaglig linje i den videregående skole.

Bo Gerle (1943) fant på grunnlag av rettspsykiatriske observasjoner av 176 brannstiftere med andre motiver enn forsikringsbedrageri, at hele 30 % kom i gruppen oligofreni (evneveike), derav 6% debile, 22% imbecille, og 2 % idioter. Av et utvalg på 84 brannstiftere med forsikringssvindler som motiv, fant han 35 % oligofrene (13% debile og 22% imbecille). Gerle kommer inn på mulige feilkilder ved intelligensvurderingene, men tar ellers ikke særlige reserverasjoner når det gjelder den påfallende høye prosent evneveike.

Men i en etterundersøkelse (1958) er han mer kritisk, og revurderer evnene til noen av observandene. Han skriver bl.a. at testingen som lå til grunn for diagnosen i noen tilfeller skjedde alt for skjematisk. De rettspsykiatriske undersøkelsene ble utført av 51 ulike leger, "...av vilka många ej ägt mera utvecklade testningsrutin" (s. 192).

Lidberg og Freese (1985) skriver for øvrig at mange brannstiftere i følge en rekke undersøkelser er under gjennomsnittlig begavet. Men de peker på at rapportene ofte er relativt upålitelige, ettersom de ikke bygger på systematisk kontrollert

intelligensvurdering, jfr. den erkjennelse Bo Gerle kom frem til under sin etterundersøking av brannstiftere.

Vi har ikke innlatt oss på noen annen hånds vurdering av evnenivået hos vårt lille utvalg, men innslaget av personer med evner under normal variasjonsbredde (IQ 90-110) er trolig lavt. En annen sak er at mange av ulike grunner neppe har vært i stand til å realisere sine potensielle evner i undervisningssituasjoner.

3.5.2. Antall sikringsdommer

15 av de 20 som ble rettspsykiatrisk observert, ble dømt til sikring i tillegg til tidsbestemt straff. Ved valg av sikring har antall ildspåsettelse tydeligvis spilt en viktig rolle idet åtte av dem som fikk sikring alle hadde påtatt fem eller flere branner. Mange ildspåsettelse vitner om alvorlig personlighetsavvik, og dommene markerer almenfarligheten. Jo flere ildspåsettelse, jo større sannsynlighet for rettspsykiatrisk observasjon med konklusjon som fører til sikringsdom.

Konkret var de 15 sikringsdømte dømt for følgende antall ildspåsettelse: Seks var dømt for én ildspåsettelse. Én var dømt for to ildspåsettelse, og to var dømt for henholdsvis 5 og 7 ildspåsettelse. De tidsbestemte straffene for disse ni lå på 3-5 år. Bortsett fra én av de ni som ble dømt til sikring inntil 10 år, ble sikringsdommen for denne gruppen begrenset til fem år.

Som man kunne vente, ble det harde bud for seks lovbrøtere som ble dømt for 13-38 ildspåsettelse. To av dem fikk henholdsvis 4 år og 4 år 9 måneders fengsel, og begge fikk fem års sikring i tillegg. Men for de øvrige fire varierte fengselsstraffen fra 10 til 15 år, og alle fire fikk ti års sikring i tillegg.

3.5.3. Tidligere sikringsdommer

Hvor mange av residivistene var dømt til sikring før den siste dommen etter § 148, og hvilke forbrytelser førte den gang til sikring? Seks var dømt til sikring tidligere.

To av kvinnene var tidligere dømt til sikring, også da etter § 148. Den ene av dommene var på 7 år.

En mann ble dømt til sikring mange år før siste dom. Han ble da dømt for skadeverk ved ildspåsettelse, men ikke etter § 148. Han ble i siste, aktuelle sak også dømt til sikring.

En annen mann pådro seg to ganger tidligere sikring med fem års mellomrom, for skadeverk, trolig ved ildspåsettelse, og han fikk også nå sikringsdom.

En tredje mann ble dømt til sikring for ildspåsettelse, også da etter § 148, flere år før siste sak. Men han fikk nå ikke sikringsdom, ganske sikkert fordi han ikke hadde til hensikt å sette i gang en større brann. Han varslet politiet med en gang,

og etter eget utsagn ønsket han å løse sine problemer ved varetektsfengsling. Mannen var deprimert, og retten fant særdeles formildende omstendigheter.

Den fjerde mannen var middelaldrende da han i den aktuelle sak ble dømt etter § 148. Han var i årenes løp dømt ofte for mange forskjellige lovbrudd, og han pådro seg i 20-års- og i 30-årsalderen sikringsdom - den ene gang bl.a. for trusler, og den andre gangen for tyverier alene. På den tid fikk ikke bare voldsforbrytere, men plagsomme tyver med serier av innbrudd, ofte sikring.¹⁹ Men denne mannen fikk ikke sikring nå, vel fordi det dreide seg om en mindre brann - en episode i et ellers variert kriminalitetsbilde. Mannen befant seg i en samlivskrise, og hans mangel på mental balanse var trolig situasjonsbestemt. Hans personlighet og atferd virket for øvrig ikke så påfallende at man fant rettspsykiatrisk undersøkelse nødvendig denne gang.

3.6. Varetekt og dom

For enkelte av dem som satte på mange branner, var det å bli tatt en lettelse, og det å finne forståelse hos politietterforskeren, var viktig. En av dem vi intervjuet, fortalte at tillitsforholdet til politimannen var avgjørende for hukommelsen og tilståelsene. Men i tillegg ble selve etterforskningsperioden til en god tid fordi det var kontakt og tillit dem imellom. Motsatt kunne en politimann som ikke var ærlig og oppriktig med hva han var ute etter, etter hans mening forspille gode sjanser til tilståelser og oppklaring.

Tab. 4. Varetektslengder

Dager	0-30	31-60	61-90	91-180	181-360	361-550
Antall	1	1	5	4	9	11

Vi ser at vel to tredjedeler hadde relativt lange varetektsperioder. Det er de samme som fikk de lengste dommene. De inkluderer også 14 av de 15 som fikk sikring. De lange varetektstidene henger naturlig nok sammen med at etterforskningen i disse sakene ofte er tidkrevende fordi det dreier seg om mange ildspåsettelse. Vi ser av tabell 4 at 20 av de 31 brannstifterne hadde over et halvt års varetekt. Til sammenlikning hadde 84 % av narkoselgerne over et halvt år i varetekt.

---

¹⁹ I NOU 1974:17. Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner - nevnes blant hovedpunkter i kritikken mot sikringsinstituttet at særreaksjonen "i for vid utstrekning er blitt anvendt overfor lovbrøyttere som er mer plagsomme enn egentlig farlige"(s. 79). Av 100 løslatte arbeidsskoleelever som ble løslatt i 1950 - årene, var 20 pr. 15.1.1968 blitt sikringsdømt. De var da i gjennomsnitt 32 år gamle. En av dem ble dømt til sikring både da han var 19 og 24 år gammel. Han hadde aldri begått voldsforbrytelser (Bødal, 1969).

Tab. 5. Doms lengder

År	3-4	5-6	7-8	9-10	11-15
Antall	17	10	0	2	2

Vel halvparten av ildspåsetterne fikk under fem års dom. Det indikerer at disse ikke har forvoldt noens død med sin ildspåsettelse. For minimum er i så fall fem år. Av den andre halvparten ligger hovedtyngden, 10 personer, på 5-6 år. Bare fire personer fikk fra 9 til 15 års dom. Ildspåsetterne, som andre lovbrøyttere, løslates stort sett på prøve etter 2/3 soning. Dette kommer vi tilbake til i neste hovedavsnitt. Statsadvokaten kan beslutte at en del av straffen kan bortfalle ved overføring til sikring i lukket anstalt eller ved overføring til en friere form for sikring.

KAPITTEL 4. SONINGEN

Av kapasitetshensyn så vi oss nødt til å avstå fra å studere den enkeltes arkivmappe. Disse ville kunne gitt oss langt fyldigere opplysninger om den innsattes utvikling og forhold enn dem vi her presenterer. De følgende opplysninger om soningen bygger vi på gjennomgåelse av fullbyrdelsesjournaler. De inneholder ikke alltid alle de detaljer som vi kunne ønske - for eksempel presise opplysninger om hvilke refselsesmidler man har brukt ved regelbruddene. Eller motsatt: positive utsagn om den innsattes atferd under soningen.

4.1. Hvor sonete de sin dom ?

Ildspåsetterne sonet sine dommer på mange forskjellige anstalter. Mot formodning var det bare en tredel av dem med sikring som sonete på Ila landsfengsel og sikringsanstalt. Bortsett fra fem som sonete hele dommen på Ila, utholdt de andre sine dommer på mange forskjellige anstalter. Noen var geografisk plassert etter hvilken landsdel de kom ifra, noen ble flyttet med utgangspunkt i eget ønske, for eksempel de som kom til Berg. Én av de trettién langtidsdømte ildspåsetterne ble erklært soningsudyktig fordi han var psykisk utviklingshemmet. Han påbegynte i det hele tatt ikke noen soning, men ble overført til en behandling sinstitusjon etter varetektsoppholdet. En annen ble benådet etter tre måneder - på grunn av sykdom.

Alle de resterende 29 startet sin soning i lukket anstalt. Noen få fikk fordelt soningsårene på flere lukkede anstalter. To menn var på fire forskjellige lukkede anstalter. Tre var i tre forskjellige, to ble flyttet én gang og 16 var bare i ett lukket fengsel.

Fjorten, eller 48%, ble senere overført til soning i åpen anstalt. Av disse var nesten halvparten, 7 personer, sikringsdømte. Ni av dem gikk fra lukket til åpen soning og ble der. Fire ble flyttet videre til andre åpne soningsalternativer, enten etter eget ønske eller av andre grunner. Alle de som ble plassert på åpen avdeling, var på kontraktavdelinger. Egentlig avdelinger beregnet på innsatte med stoffproblemer. For ildspåsetterne var alkoholproblemene dominerende. To menn satt på lukket kontraktavdeling, én av dem i hele 105 uker.

Bare noen ganske få utholdt en lengre del av sin dom i åpen anstalt. Én satt i åpent fengsel nesten i tre år. Tre andre i ca. 2 år og én i vel ett år. Seks satt fra fire til 12 måneder. For én er det uopplyst hvor lenge han var i åpen anstalt, og den siste som soner åpent, har ikke fullført soningen ennå, men han har vært i åpen anstalt i flere år.

Det er bemerkelsesverdig at så mange som 48 prosent av denne gruppen som er dømt for almenfarlige forbrytelser etter den såkalte mordbrannparagrafen,

hvorav nesten halvparten også hadde sikring, soner i åpen anstalt og at det oppleves uproblematisk både for fengslet og den innsatte. Vi skal straks underbygge dette ved å se på permisjoner, regelbrudd og svikt i forbindelse med soningen.

4.2. Permisjoner

På tross av sin antatte farlighet, hadde samtlige når tiden etter reglementet var inne til det, permisjoner. Det vil si at de fikk fri fra fengslet i noen dager uten følge av en fengselstjenestemann. Alle de fjorten som ble overført til åpen kontraktavdeling, hadde permisjon. Et av hovedgodene ved disse avdelingene, er nettopp økt permisjonskvote i forhold til soningsformer uten kontrakt. Det er derfor trolig at de fjorten som kom til åpne kontraktavdelinger, oftere hadde permisjoner enn fanger i lukkede fengsler har anledning til. I disse tilfellene tar fengslene en kalkulert risiko ved å vise fangene tillit. I vårt utvalg har tilnærmet alle, etter hva vi kan se, vist seg tilliten verdig. Seks sikringsdømte var blant dem som fikk permisjon fra åpen avdeling. Ni sikringsdømte hadde permisjon fra lukket avdeling. Noen av dem hadde permisjon både fra lukket og åpen avdeling. En av de med aller lengst dom, som ennå ikke er løslatt, hadde ikke hatt permisjon, fordi han ennå ikke hadde nådd frem til det tidspunkt da permisjon etter vanlige regler kunne innvilges.

I ett tilfelle hvor en ildspåsetter hadde permisjon til en by i nærheten, ble det i denne byen samme helg påsatt flere branner. Mistanken gikk ikke uventet i retning av den permitterte ildspåsetteren. Men han hadde fullgodt alibi. så den mistanken var ugrunnet, og gjerningsmannen ble funnet.

4.3. Frigang

En type åpen soning som også er basert på tillit og ansvar, er frigang. Som i annen åpen soning gis det frigang mot slutten av soningstiden. Den kan gis både fra åpen og lukket avdeling. Seks av ildspåsetterne fikk frigang i kortere eller lengre tid. Alle fra åpen avdeling. To av dem hadde frigang til skole, fire til arbeid. Frigangens varighet varierte. Én hadde 50 uker, en annen 44 og en tredje 12 uker. For fire er varigheten av frigangen uopplyst. En av de ikkeløslatte hadde frigang og hittil hadde han gjennomført den uten noe som helst regelbrudd. For dem som var løslatt etter frigang, har vi ikke registrert noe regelbrudd. Heller ikke blant de fire sikringsdømte som hadde frigang fra åpen avdeling. Den tilliten som her ble vist ildspåsetterne, ble ikke misbrukt av noen av dem.

4.4. Behandlingsinstitusjoner ?

Etter fengselsloven §§ 12 og 32 er det anledning til å sone deler av dommen i behandlingsinstitusjon. Vi kunne antatt at med så mange med alvorlige psykiske problemer, noe som også kommer til uttrykk i de rettspsykiatriske erklæringene, ville i det minste enkelte av dem blitt overført til psykiatriske sykehus. Men ingen av dem ble det. Bare en eldre mann, en kronisk alkoholmisbruker, som av rettspsykiaterne hadde fått betegnelsen "varig svekkede sjelsevner", fikk straffavbrudd og ble senere benådet og overført til behandlingsinstitusjon. Ingen utholdt heller noen del av dommen i kollektiv.

Den eneste type overføring til behandlingsinstitusjon, var til kurinstitusjoner for alkoholikere. Fire av ildspåsetterne hadde slike opphold på slutten av soningen. Ut over dette, skjedde ingen overføringer til andre typer fengselsinstitusjoner enn de vi har nevnt.

Både på grunn av lovbruddets art og rettspsykiatriens tunge erklæringer, anses disse fangene ofte som både farlige (spesielt under alkoholrus) og "forstyrret" og på sett og vis syke. På tross av dette, soner de omtrent slik som de fleste andre fanger. Det vil si at de først plasseres i lukket anstalt mens ca. halvparten overføres til åpne soningsalternativ etter kortere eller lengre tid. Dette betyr at de ikke får nevneverdig behandling i medisinsk forstand av ordet. De overføres heller ikke i nevneverdig grad til behandlingsinstitusjoner som kan gi det.

4.5. Soningsavbrudd ?

Alle fanger har mulighet for å få soningsavbrudd. Denne ordningen er hjemlet i fengselsloven og gir rom for avbrudd i soningen dersom helt spesielle forhold skulle tilsi det. Det skal meget tungtveiende grunner til å få det innvilget. De aller fleste ildspåsetterne, som de fleste andre fanger, soner likevel sine dommer uavbrutt. Men fem av ildspåsetterne fikk innvilget slikt avbrudd - deriblant en sikringsdømt. Det er trolig flere enn blant andre kategorier innsatte. Fire hadde en ukes avbrudd én gang og én hadde én ukes avbrudd to ganger. Vanligvis er det sykdom hos fangen selv, hans familie eller dødsfall som kan gi soningsavbrudd. Men grunnen til avbruddene er ikke oppgitt for noen av de fem ildspåsetterne, bortsett fra mannen vi nevnte i forrige avsnitt.

4.6. Hvordan utholdt de sin straff ?

Å sone en dom på tre år eller mer, er en påkjenning. Særlig dersom fangen har sikring i tillegg til dommen slik at løslatelsestidspunktet blir uvisst. En inspektør vi snakket med i annen sammenheng, sa:

"De skal være ganske sterke som skal sone en fengselsdom. Jeg må beundre dem som greier å tilpasse seg våre regler, rutiner og krav."

Spørsmålet i denne sammenheng blir hvordan ildspåsetterne, både de som ble erklært å ha mangelfullt utviklede og varig svekkede sjelsevner, og de som ikke ble det, greier å tilpasse seg fengselslivet og rutinene der.

Omtrent to tredjedeler av ildspåsetterne med lange dommer hadde tidligere fengsels erfaring. Slik erfaring kan bare sies å være en fordel i én bestemt situasjon og det er når ny dom skal sones. For da vet de hva de går til. Men ansett tidligere erfaring - kan det straks sies at ildspåsetterne stort sett er svært fredelige sonere som ikke byr på nevneverdige problemer verken for fengselsvesenet eller for samfunnet for øvrig. En erfaren fengselsinspektør sa om en av dem at han på mange måter fant seg bedre til rette i fengsel enn i frihet.

4.7. Regelbrudd og refselsler

Av de 29 som soner eller har sonet, sin dom, var det 18 som aldri brøt rutiner og reglement i den grad at det førte til advarsel, refselse eller sterkere tiltak, som for eksempel overføring til annet fengsel. (Vi tar forbehold om de tre som pr. idag ennå ikke er løslatt.) Elleve pådro seg regelbrudd under frihetsberøvelsen. To av de tre kvinnene hørte til denne gruppen. Bare to av disse 11 hadde sikringsdom i tillegg til den tidsbestemte dommen. Det er de sikringsdømte som har de lengste dommene, fra 4,5 til 15 år. Dermed kan vi si at 90 % av de 15 sikringsdømte ildspåsetterne ikke skapte noe som helst uro i anstaltene de sonet på. De viste seg heller aldri farlige så lenge de satt inne. Vi har i alle fall ikke registrert noen regelbrudd som gikk på vold og trusler mot ansatte eller medinsate. De sonet prikkfritt og innordnet seg fengslet og dets rutiner i ett og alt.

De elleve som brøt reglementet én eller flere ganger, hadde alle dommer på under 10 år. De sto for til sammen 26 regelbrudd. Det betyr gjennomsnittlig vel to regelbrudd pr. mann. Noen av disse regelbruddene skjedde i forbindelse med permisjoner. De registrerte regelbruddene besto i at én kom noen timer forsinket tilbake, én annen uteble i én uke fra åpen anstalt. Én mann kom beruset tilbake fra permisjon, én gang til lukket, og en gang til åpen anstalt. Tre menn hadde med seg ulovlige ting inn i den åpne antalten etter permisjon. Det samme hadde en som satt i lukket. Vi vet at det i alt var 28 som hadde hatt permisjon. Det store flertallet må derfor i følge våre kilder kunne sies å ha gjennomført permisjonene helt etter reglene. De kom tilbake til rett tid uten uregelmessigheter.

Én ble tatt for bruk av stoff i anstalten. Men det alvorligste regelbruddet sto én for som rømte fra et lukket fengsel og begikk nye lovbrudd som han ble dømt for mens han sonet sin dom for ildspåsettelse. En av kvinnene var temmelig urolig. Hun uteble fra permisjoner tre ganger. Den ene gangen ble hun borte i 21 uker. Den tiden hadde hun slått seg ned som dagmamma.

For de 26 regelbruddene, rømningene unntatt, fikk de elleve ildspåsetterne disse reaksjonene: To fikk muntlige advarsler etter fengselsreglementet § 35.1. Åtte fikk én og én fikk to refselsler etter § 35. 2. Fire ble satt i enerom etter § 35.2.d. Fire ble ilagt frihetsberøvelse i inntil én måned etter § 26.5. For de syv siste regelbruddene er det ikke oppgitt hvilken reaksjon som ble gitt.

4.8. Generelt om ildspåsetternes innordning i fengslet

I tillegg til å se på regelbrudd og refselsler, har vi bevisst vært på jakt etter utsagn i fullbyrdelsesjournalene som vi kunne notere oss som positiv omtale. Ni personer fikk denne karakteristikken. Blant dem var seks sikringsdømte. Ettersom journalene ikke har noen egen rubrikk for slik omtale, er det likevel vanskelig å trekke noen sterke konklusjoner av disse notatene. De vi ikke fant slike utsagn om, kunne kanskje ha fått slike, om vi hadde spurt etter det, eller også det motsatte.

Ser vi ildspåsetterne under ett, og tar vi i betraktning alle de fengselsår de elleve fangene sonet som regelbruddene må fordeles på, mener vi, uansett positiv

omtale eller ei, å kunne si at ildspåsetterne med lange dommer ifølge fullbyrdelsesjournalene er en meget fredelig kategori fanger å ha med å gjøre i fengslene. Det betyr ikke at ikke enkelthendelser kan ha vært vanskelige nok for de betjentene som skulle hankses med situasjonen. Foreløpig har vi ikke andre fangekategorier å sammenlikne dem med. Men både journaler, ansatte og de innsatte vi har snakket med, peker i retning av at ildspåsetterne på mange måter er en fredelig gruppe å ha i fengslene.

Om soningen til de to personene vi snakket mest med, som begge hadde satt på mange branner, er følgende å berette:

Svein satt over ett år i varetekt før dommen var rettskraftig. Han hadde brev- og besøksforbud i tre uker, men ba om å få arbeid så snart som mulig. Ettersom han var en stille og rolig person, ble han ganggutt, som er en betrodd jobb, basert på gjensidig tillit. Etterat han kom over på dom begynte han på skolen. På tross av at rettspsykiateren hadde vurdert ham meget lavt intelligensmessig, tok han flere eksamener på videregående nivå - med til dels gode resultater. Dette hjalp vesentlig på hans selvfølelse som alltid hadde vært lav. Resten av soningen har han vært i arbeid og soner nå siste delen av dommen med frigang til arbeid ute.

Arne er i likhet med flere andre av ildspåsetterne i vårt utvalg, en fredelig innsatt - ja han må kunne betegnes som eksemplarisk. På sett og vis finner han kanskje tilpasningen i fengsel lettere enn livet i frihet, noe som i så fall betyr en utfordring med sikte på en meningsfull og stabil tilværelse etter løslatelsen. I fengslet unngår Arne konsekvent konflikter med innsatte og ansatte. Han betegner seg selv som "rund i kantene". Hans foresatte har ikke noe å utsette på ham.

På spørsmål om hans tanker om en fremtidig, lovlydig tilværelse i frihet, svarer Arne at han nå regner seg som så moden at det oppstuss han i sin tid søkte, ikke tiltrekker ham lenger. Det han meg egne ord manglet, var en indre sperre mot de kritikkulose impulsene. Arne mener nå at branner og det de har betydd for ham, ikke interesserer ham lenger. Han leser en del, mest aviser og tidsskrifter. Han følger på den måten med i samfunnsutviklingen, og synes selv at han er i ferd med å utvikle seg til et mer reflektert og ansvarsbevisst menneske.

Det at de oppfører seg stille og rolig og faktisk lever litt tilbaketrukket fra det pulserende livet i fengslet, stemmer godt overens med det livsmønsteret de hadde før ildspåsettelsene. Ifølge beskrivelsene var mange av dem ensomme, til dels kontaktulose og i mange tilfeller mobbeofre som barn. Bortsett fra brannstiftelsene, viser det seg at de bruker den samme tilbaketrekningsstrategien under soningen. De holder seg ofte for seg selv og unngår dermed bråk.

Egentlig kan vår siterte inspektørs utsagn derfor passe godt. De er på et vis sterke som holder seg for seg selv. De gjør stort som de blir bedt om, og tilpasser seg regler og rutiner, som han sa.

På den annen side skal det tas med at én av forklaringene på at de sikringsdømte ildspåsetterne faktisk utmerker seg ved eksemplarisk oppførsel, også kan være at de går på til dels sterke medikamenter. Ellers ville de med sine rettspsykiatriske diagnoser kanskje blitt sendt videre for behandling i psykiatriske institusjoner. Men omfanget av eventuell medikasjon kjenner vil ikke til.

KAPITTEL 5. LØSLATELSESOPPLEGG

Som alle andre fanger, skal ildspåsetterne også en dag løslates. Tre av de 31 i vårt utvalg, er fremdeles ikke løslatt. De hadde medio februar 1992, hittil utholdt henholdsvis 34, 88 og 96 måneder. Én av de 31 påbegynte aldri noen soning, fordi han ble konstatert psykisk utviklingshemmet. Én ble benådet etter tre måneder fordi han var syk. De øvrige 26, utholdt fra 20 til 91 måneder i fengsel.

Det mest vanlige løslatelsesgrunnlaget er løslatelse på prøve etter 2/3 tid. 13 av ildspåsetterne ble også løslatt på dette grunnlag. Det betyr 50 % av dem som var løslatt. Seks av de 31 ble løslatt etter fengselsloven § 36, hvilket betyr løslatelse på prøve etter minst halv tid - eller noe senere, i alle fall før 2/3 tid. Ettersom det skal meget tungtveiende grunner til å få løslatelse på dette grunnlag, er det trolig at det var helmessige grunner som talte for det. Fem av de seks som ble løslatt etter § 36, var sikringsdømte. Fem av de 31 ble overført til fri sikring.

5.1. Arbeid og bolig

Ingen av de 26 hadde planer om skole og utdannelse etter løslatelsen. Men halvparten, 12 personer, var skaffet et arbeid de kunne gå til. Seks av disse hadde også arbeid da de ble innsatt. Fire av dem gikk tilbake til samboer/ektefelle. For dem hadde det altså ikke skjedd en ytterligere sosial deprivasjon i løpet av soningstiden. Det var seks til som hadde arbeid ved innsettelsen, men de var enten ikke løslatt, eller vi har ikke opplysninger om dem. Tre arbeidsledige eller trygdede ved innsettelsen var skaffet arbeid ved løslatelsen. En av dem hadde fått seg samboer i løpet av soningen.

Til sammen seks skulle flytte for seg selv til egen bolig eller hybel. Fem skulle flytte til samboer/ektefelle og én til annen slektning. Seks skulle flytte til hospits/pensjonat. Fem av disse hadde begått lovbrudd før innsettelsen for brannstiftelsen, og de gikk trolig tilbake til den gamle elendigheten igjen. For én mangler opplysninger om boforholdene.

Fire skulle få en eller annen form for behandling. Tre av dem skulle bo på behandlingsstedet, mens én skulle bo hos seg selv. To hadde ikke noe opplegg i vente. De ble sannsynligvis løslatt med trygd som livsgrunnlag - noe de også hadde hatt før innsettelsen. For syv var det ikke opplysninger om hva de skulle beskjeftige seg med når de ble løslatt, eller hvordan de skulle bo.

5.2. Løslatelse på prøve - besto de den ?

Det var altså 26 ildspåsettere som ble dømt og løslatt på prøve i 1980-årene. Ved den siste straffeutskriften som vi bygger våre opplysninger på, hadde disse 26 personene en "risikoperiode" fra 8 til 126 måneder. Mange av dem hadde altså rikelig tid til evt. å begå nye lovbrudd.

Ni av de 26 begikk i risikoperioden nye lovbrudd. Det vil si 35 %. Fire hadde én ny sanksjon, tre hadde to nye, og to hadde fire nye sanksjoner. De to sistnevnte hadde risikoperioder på henholdsvis 61 og 89 måneder, altså ganske lenge. De andre residivistene hadde fra 36 til 106 måneders risikoperiode. det betyr tre år eller mer på frifot. Fire av de ni var sikringsdømte og to av disse hadde pådratt seg ny sikringsdom. Det er verdt å merke seg at alle de som falt tilbake til ny kriminalitet etter soningen for ildspåsettelse, også hadde begått straffbare handlinger før de ble tatt for ildspåsettelse. En av dem hadde så mye som 17 tidligere sanksjoner. Bare én av dem hadde bare ett tidligere lovbrudd. De andre hadde henholdsvis 2, 2, 3, 4, 5, 7 og 9. Ingen av dem med såkalte seriebranner hadde begått nye, straffbare handlinger. Residivistene var residivister også før ildspåsettelsen.

To av residivistene var dømt for grovt skadeverk, sannsynligvis ved hjelp av ildspåsettelse, men det har vi ikke eksakte opplysninger om. Men vi vet sikkert at ingen av residivistene på ny var dømt etter den såkalte mordbrannparagrafen, § 148. Den kriminaliteten de øvrige falt tilbake til, var vesentlig vinning og vold, promillekjøring og for éns vedkommende: Falsk anklage.

Alle de ni residivistene hadde hatt problemer med alkohol før innsettelsen. Hvorvidt de hadde alkoholproblemer etter løslatelsen, vet vi ikke. Men ett av våre intervjuobjekter anså lovlidighet etter løslatelsen som betinget av at han holdt seg helt borte fra alkohol.

Med sikte på en trygg fremtid, tar Svein alkoholproblemet alvorlig. Han er med i en gruppe som to ganger ukentlig gir gjensidig informasjon og støtte og som han selv opplever at han har utbytte av. Han regner med at han for fremtiden kan være til støtte for andre.

Sannsynligvis ville forholdet til alkoholen være et springende punkt for de øvrige også - dersom de skulle kunne make å leve et lovlydig liv etter en så lang straff som ildspåsetterne hadde kommet seg igjennom.

KORT OPPSUMMERING

De lovbryttere vi har tatt for oss i denne rapporten, er et lite men spesielt utvalg, fordi de er dømt for særlig alvorlige ildspåsettelse av almenfarlig art. Vi har dokumentert at de materielle ødeleggelsene i flere tilfeller har vært meget store, og enkelte branner har resultert i dødsfall.

De 31 ildspåsetterne kan deles i to grupper, de som stifter én eller noen ganske få, og de som stifter en serie branner. Det som karakteriserer den første gruppen, er et variert kriminalitetsbilde. For disse ser det ut til at faren for ny ildspåsettelse er liten. Men sannsynligheten for tilbakefall til andre lovbrudd, er ganske stor.

Den andre gruppen består av personer som gjør seg skyldige i flere ildspåsettelse, og hvor man ikke finner noe forståelig, konkret motiv. Det dreier seg her om de egentlig "pyromane". Verken de selv eller psykiatre og psykologer er i stand til å gi overbevisende forklaringer på denne gåtefulle atferden. Bare tre av de 31 ildspåsetterne hadde et klart økonomisk motiv for sin handling.

Andre undersøkelser enn vår, tyder på at personer som stifter seriebranner, ellers langt fra er destruktive, aggressive personer. De er sjelden dømt for vold, og karakteriseres ofte som isolerte og aggresjonshemmede. Det antydes at disse som ellers ikke finner utløp for aggresjon og som derfor antas å lagre den opp, avreagerer med destruksjon i form av ildspåsettelse. Noen av disse personene er i sin øvrige atferd henimot eksemplariske, og de får for eksempel gjerne godt skussmål for sin selvdisiplin under soning. Men den aggressive komponenten ved ildspåsettelse er ofte meget tydelig, kanskje ikke minst blant dem som ellers er direkte aggresjonshemmede.

Sosialt sett er det mye som tyder på at de ildspåsetterne som vår undersøkelse omfatter, er en meget svakstilt gruppe. Bortsett fra noen ganske få, faktisk svakere en fanger flest. Så mange som 25 av de 31 har begått lovbrudd før den aktuelle ildspåsettelse. Minst halvparten hører med blant dem som kan kalles gjengangere i fengselsvesenet. De ganske få som antenner en serie branner, hører ikke med blant disse. Nesten alle har til dels alvorlige rusproblemer, spesielt med alkohol. Av 28 ildspåsettere uten vinningsmotiv, var 27 (96 %) beruset i gjerningsøyeblikket. Bare én var konsekvent edru. Ca. to tredjedeler av utvalget ble judisielt observert. Utfallet var for 19 av dem at de fikk karakteristikken "mangelfullt utviklede sjelsevner" hvorav en også ble betegnet som "varig svekket". En eldre mann fikk betegnelsen "varig svekket" alene. Femten personer fikk fra fem til 15 års sikring i tillegg til den tidsbestemte straffen.

Det virker som om ildspåsetterne er en fredelig kategori fanger. De soner som fanger flest, mange av dem i åpne anstalter. De gjennomlever sin frihets-

av blant dem. Ingen er for eksempel refset for vold mot ansatte eller medinnsatte. Særlig de med mange branner får karakteristikken rolige og fredelige. Væremåten i fengslet er for mange av dem som den var før innsettelsen: De lever relativt ensomt og tilbaketrukket uten å meddele seg til noen.

Sannsynligvis får nettopp denne mest gåtefulle gruppen ofte minst hjelp i form av rådgivning og mentalhygienisk støtte under frihetsberøvelsen, nettopp fordi de er så føyelige, disiplinerte og anonyme i fengselssamfunnet. De ber stort sett ikke om noe heller. Men de kan ha behov for oppmerksomhet og omsorg, bl.a. fordi de får lange straffer, gjerne kombinert med sikring. En av de 31 fortalte oss under intervju at han selv tok kontakt med en av de psykiaterne som hadde observert ham, for å få en form for terapi (veiledning) etter overgang til fri sikring.

Ildspåsetterne uten økonomisk motiv, som vi har studert, har som nent, en fellesnevner, bortsett fra én person: de har et høyt alkoholkonsum, og de har ved ildspåsettelsene vært beruset. Denne tilbøyeligheten er den samme som vi finner hos voldsforbrytere. Også de er ofte beruset. Men særlig for de lovbrøtterne som har satt på mange branner, som oftest eller alltid i beruset tilstand, vil prognosen i stor grad avhenge av fremtidig forhold til alkohol. Rådgivning på dette felt, som ledd i støttekontakt, bør denne gruppen tilbys både under og etter frihetsberøvelsen. Det denne gruppen har til felles, er mangelen på sosialt nettverk og en opplevelse av isolasjon som som vesentlig døyves ved høyt alkoholkonsum - alene eller i drikkesituasjoner med personer som har tilsvarende sosiale og personlige problemer.

ENGLISH SUMMARY

The objects of this study are arsonists sentenced to long term imprisonment (3 years or more) 1980-89. During that period sentences of 3 years or even stiffer penalties were imposed on 31 persons of whom three are women, for intentional arson - a crime involving public danger (§ 148 in the Penal Code). All offenders are Norwegian citizens, except a Dane.

The majority of the arsonists were 26-30 years old when sentenced. Of the 31 persons, six were first time offenders. Most of the arsonists had a low education generally. Only 30 per cent were at work when arrested. 77 per cent lived alone. Many of them had endured traumatic conditions during childhood, had gradually developed high alcohol consumption, and felt socially more or less isolated.

The recidivists had a number of former penal sanctions varying from one to 17. A few were sentenced for drunk driving only. 14 were teenagers when they received the first sanction. The crimes frequently represented in their criminal careers, were larcenies and car thefts. Some were found guilty of material damage, but only three had been punished for arson involving public danger. Seven men had assaulted other persons, and four had inflicted bodily harm.

Of the arsonists 18 were found guilty of one incident only, six had set on 2-7 fires, and six had set fire 13-38 times.. Only three of the offenders had economic gain (insurance fraud) as motive. The others obviously were driven by irrational, emotional and destructive impulses under the influence of alcohol.

The material fire damages varied from 100 000 or under, up to 140 million NOK. Some fatalities occurred. Some fires resulted in grievous bodily harm, and six victims died.

The penalties imposed varies from 3 to 15 years. 20 offenders were observed by forensic psychiatrists, and 14 were submitted to security measures in addition to the fixed prison sentence.

On the whole, the arsonists adjusted reasonably disciplined to the prison regimes, compared to other categories of prisoners. Some of them were transferred to open facilities, got short leaves, and got the privilege of semi liberty, studying og working outside the prison.

Within the deadline of this report all but three of the prisoners had been released, and the "risk period" outside prison ranged from 11 to 58 months. Hitherto 24 per cent have recidivated. The new offences are property crimes, acts of violence

and traffic misdemeanors (drunk driving etc.). Two persons were sentenced for inflicting damage, possibly by arson.

Other follow up studies of arsonists indicate that they relatively seldom recidivate to intentional arson, and our preliminary study seems to support this impression, though the observation periods concerning those released admittedly are rather short.

LITTERATUR

- Andenæs, Johs.: Alminnelig strafferett. 3. utgave. Universitetsforlaget 1989.
- Bødal, K. og Fridhov, Inger M: Straff som fortjent? Justisdepartementet, 1989.
- Bødal, Kåre: Fra arbeidsskole til ungdomsfengsel - klientel og resultater. Universitetsforlaget, 1969.
- Bødal, Kåre: Rusmiddelbruk blant langtidsdømte residivister. I: "...den urett som ikke rammer dreg selv". Festskrift til Anders Bratholm, Oslo 1990.
- Danielsen, Ulf: Branner i Norge. SINTEF-rapport nr. A 91002. 1991.
- Fekjær, Hans Olav: Alkohol og narkotika - myter og virkelighet. Oslo 1987.
- Fridhov, Inger Marie: Alt som før? En rapport om fangers sosiale bakgrunn og skolebakgrunn. Justisdepartementet 1991.
- Gerle, Bo: Mordbrännare. Lund 1943.
- Gerle, Bo: Till frågan om mordbrännares samhällsfarlighet. I Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1958, s. 185 - 200.
- Grünfeld, B og Noreik, K: Brannstiftere. En psykiatrisk- epidemiologisk undersøkelse. I Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1984, s. 388 - 401.
- Noreik, K. og Grünfeld, B: Rettpspsykiatrisk undersøkte brannstiftere. Tidsskrift for Norsk Lægeforening, nr. 14, 1990.
- Lidberg, L. og Freese, J.: Rätt och psykiatri. Liber förlag, 1985.
- Norges forsikringsforbund, Forsikringsavdelingen, Statistisk kontor: Brannstatistikk, 3. Kv. 1991.
- NOU 1974:17: Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner.
- Rasmussen, Augusta: Om sinnssyke ildspåsettere. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab. 1966, s. 33 - 59.
- Statistisk sentralbyrå: Kriminalstatistikk, 1989.
- Sveen, Reidar: Ildspåsettelse og seksualitet. Tidsskrift for Kriminalvidenskab, 1945

